

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Bakalářská práce

Autor: Hana Puldová

Gesta a mimika v různých kulturách

Gestures and Face Expression in Different Cultures

Praha 2014

Vedoucí práce: doc. PhDr. Lucie Saicová Římalová, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citoval/a všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 12. 12. 2014

Podpis

Poděkování:

Děkuji doc. PhDr. Lucii Saicové Římalové, Ph.D., za směřování a vedení mé práce, za její ochotu, rady, podmětne připomínky a její drahocenný čas, který mi věnovala.

Následující práce se zabývá problematikou neverbální komunikace v různých kulturách a to především jejími dvěma druhy - gestikou a mimikou. Největší pozornost je soustředěna na analýzu toho, jak je v česky publikované, původní i překladové odborné literatuře pojat výklad o vybraných neverbálních prostředcích v různých kulturách. Práce se zaměřuje převážně na to, nakolik jsou v příslušných publikacích zohledněna kulturní specifika příslušných prostředků, na které kultury je pokládán největší důraz a jaké informace jsou o daných prostředcích sdělovány. Nejprve je popsán samotný pojem neverbální komunikace, poté její druhy, ve stručnosti jejich charakteristika a stěžejní částí celé práce je právě ona zmíněná analýza vybraných publikací, kde bylo primárním úkolem zjistit, jakou měrou se čeští i zahraniční autoři zabývají mezikulturními rozdíly v problematice neverbální komunikace, a co o nich pojednávají.

Klíčová slova: neverbální komunikace, gesta, mimika, kultura

This thesis concerns itself with forms of nonverbal communication in various cultures, most importantly with its main two forms – gestics and mimics. A great deal of attention is devoted to analysis of the interpretation of certain nonverbal means of communication in Czech scholarly publications, both original works and translations from other languages. The main task of the thesis is to determine how much certain cultural specifics of these means of communication are taken into account, which cultures are accentuated the most and what sort of information is conveyed about these means of communication. Firstly the term “nonverbal communication” is defined, then its various forms are described (including briefly its characteristics), and the main part of the thesis is the aforementioned analysis of selected publications, where my primary goal was to determine, to what extent do Czech and foreign authors concern themselves with intercultural differences in connection to the topic of nonverbal communication and their conclusions.

Key words: nonverbal communication, gestics, mimics, culture

Obsah:

- 1. Úvod** /7
- 2. Neverbální komunikace** /9
 - 2.1 Funkce neverbální komunikace /10
 - 2.2 Druhy neverbální komunikace /12
 - 2.2.1 Gestika /13
 - 2.2.2 Mimika /14
 - 2.2.3 Haptika /16
 - 2.2.4 Proxemika /16
 - 2.2.5 Posturika /17
 - 2.2.6 Vizika /18
- 3. Analýza vybrané dostupné literatury** /19
 - 3.1 Rozdělení knih /20
 - 3.1.1 Teoreticky odborné knihy /21
 - 3.1.2 Popularizační knihy /21
 - 3.2 Analýza vybraných publikací /23
 - 3.2.1 Teoreticky odborné knihy /23
 - 3.2.2 Popularizační knihy /33
 - 3.3 Shrnutí analýzy: Kvantita a kvalita informací o rozdílném chápání neverbální komunikace různými kulturami v analyzovaných publikacích /46
 - 3.3.1 Kvantita informací v jednotlivých publikacích /46
 - 3.3.2 Kvantita a kvalita informací v publikacích českých a zahraničních autorů /49
- 4. Závěr** /55
- 5. Použitá literatura** /58

1. Úvod

Předkládaná práce se zaměřuje na problematiku neverbální komunikace a ještě konkrétněji na gesta a mimiku s ohledem na mezikulturní rozdíly. Budeme se zabývat tím, jak je ve vybrané literatuře pojat výklad o vybraných neverbálních prostředcích (zejména gestech a mimice) v různých kulturách. Budeme sledovat například to, kolik prostoru je věnováno výše zmiňovaným prostředkům neverbální komunikace, kterým kulturám je věnována pozornost, a jaké informace jsou o daných prostředcích sdělovány.

Heslo gestikulace v Encyklopedickém slovníku češtiny¹ zahrnuje pohyby rukou, které spolu s dalšími neverbálními prostředky doprovázejí, modifikují nebo nahrazují mluvenou komunikaci. V jednotlivých kulturách může určité gesto vyjadřovat jiný význam, jelikož každé gesto je velmi kulturně podmíněné. Mimika je podle Encyklopedického slovníku češtiny² schopna suplovat významy i složitých mluvených výpovědí, s gestikulací se podílí na střídání mluvčích v dialogu. Mimika je též kulturně podmíněná a může odrážet různé interkulturní rozdíly.

V úvodu je rovněž třeba uvést, jak se tradičně vymezuje termín kultura; Mikuláščík³ píše, že kultura jsou „*obyčeje, společenské hodnoty, standardy, morálka, zákony, které jsou vyjadřovány v různých symbolech, rituálech a předávají se z generace na generaci, přičemž je vyžadováno jejich respektování.*“⁴ Součástmi kultury je *historie, náboženství, geografie, výchova a vzdělání, rodina, politika a role státu, společenská hierarchie, uzavřenost, respektive otevřenost vlivům jiných kultur.*“⁵ J. DeVito⁶ charakterizuje kulturu jako „*životní styl určité skupiny lidí, soubor hmotných a duchovních hodnot.*“⁷ „*Patří sem uznávané hodnoty, přesvědčení, artefakty, způsoby chování a komunikace, což se vše předává z generace na generaci.*“⁸

¹ MÚLLEROVÁ, O. (2002): Encyklopedický slovník češtiny; heslo Gestikulace, s. 152 – 153.

² MÚLLEROVÁ, O. (2002): Encyklopedický slovník češtiny; heslo Mimika, s. 263.

³ MIKULÁŠTÍK, M. (2010): Komunikační dovednosti v praxi, s. 276 – 278.

⁴ MIKULÁŠTÍK, M. (2010): Komunikační dovednosti v praxi, s. 276 – 278.

⁵ MIKULÁŠTÍK, M. (2010): Komunikační dovednosti v praxi, s. 276 – 278.

⁶ DEVITO, J. A. (2008): Základy mezilidské komunikace, s. 475.

⁷ DEVITO, J. A. (2008): Základy mezilidské komunikace, s. 475.

⁸ DEVITO, J. A. (2008): Základy mezilidské komunikace, s. 475.

Pro potřeby této práce budeme považovat za stěžejní rys kultury způsoby chování a komunikace s tím, že se budeme soustředit na komunikaci neverbální a na gestikulaci a mimiku.

Velmi důležitý je pro nás termín neverbální komunikace, zmíníme tedy ještě na úvod základní poznatky o slovu „komunikace“. Heslo „komunikace“ v Encyklopedickém slovníku⁹ uvádí, že komunikace se realizuje ve formě verbální (prostřednictvím řeči) nebo neverbální (prostřednictvím gest, mimiky, pohybů, výrazu tváře, intonací, tónem hlasu). Toto heslo v Machkově¹⁰ Etymologickém slovníku z roku 1968 nenajdeme, což by dnes bylo nemyslitelné. Rejzek¹¹ v novodobějším Českém etymologickém slovníku uvádí, že „komunikace“ pochází z latinského „communicatio“ (sdělení, sdílení), které má kořeny v lat. „communicare“ nebo sdílet, svěřovat, stýkat se. Autor dále zmiňuje pravděpodobně ještě prvotnější latinské slovo „communis“, tj. společný, obecný. Vybíral¹² píše, že se komunikací zabývají jazykovědci v rámci psycholingvistiky a sociolingvistiky, kulturní a sociální antropologové a etnologové, kognitivní a sociální psychologové, filozofové jazyka, logiky, neurofyziologové, psychoterapeuti, marketéři, politici, politologové a další.

V následující kapitole vymežíme základní funkce neverbální komunikace, uvedeme, co o ní píší různí autoři ve svých publikacích, pojednáme o jednotlivých prostředcích této formy komunikace s důrazem na gesta a mimiku, jelikož jsou hlavním jádrem práce. Třetí kapitolu pokládáme za stěžejní, obsahuje analýzu jednotlivých vybraných knih (teoreticky odborných i popularizačních), kde se snažíme zjistit, nakolik se vybraní autoři ve svých knihách zabývají gestikou, mimikou a případnými dalšími prostředky neverbální komunikace s ohledem na mezikulturní rozdíly. Rovněž pojednáme o tom, co o těchto prostředcích jednotliví autoři sdělují, a do jaké míry je v publikacích rozvedena gestika a mimika; zda se oběma těmito oblastem autoři věnují ve stejné míře. Pokusíme se také porovnat, jak se zkoumaným tématem zabývají čeští autoři oproti autorům zahraničním.

⁹ NEKULA, M. (2002): Encyklopedický slovník češtiny; heslo Komunikace, s. 219 – 220.

¹⁰ MACHEK, V. (1968): Etymologický slovník jazyka českého, s. 272.

¹¹ REJZEK, J. (2001): Český etymologický slovník, s. 291.

¹² VYBÍRAL, Z. (2009): Psychologie lidské komunikace, s. 19.

2. Neverbální komunikace

K tomu, abychom mohli s partnerem komunikovat, obvykle užíváme nejen slova, ale i některé mimoslovní signály. Než začneme podrobněji popisovat jednotlivé prostředky neverbální komunikace, je nutné neverbální komunikaci definovat. Existuje řada nejrůznějších vymezení, která ovšem ve své podstatě charakterizují neverbální komunikaci totožně – jako komunikaci beze slov. Dle DeVita „*neverbální komunikace, též komunikace mimoslovní nebo nonverbální, je velice důležitou složkou komunikace. Termín je složen z latinského verbum = slovo a non = ne, tzn. komunikace nepoužívající slova. Neverbální komunikace tedy zahrnuje všechny komunikační prostředky, které nejsou vyjadřovány pomocí slov.*“¹³ Střížová ve své knize píše, že „*neverbální komunikace je souhrn mimoslovních sdělení, která jsou vědomě nebo nevědomě předávána člověkem jiné osobě nebo lidem. Často se o ní hovoří jako o řeči těla, která má mimořádný význam pro komunikaci vzhledem k tomu, že „tělo neumí lhát.*“¹⁴ Jednu z nejucelenějších definic neverbální komunikace lze nalézt v Andragogickém slovníku, jehož autory jsou Průcha a Veteška¹⁵, která udává, že „*neverbální komunikace je sdělování v meziosobním styku uskutečňované jinými prostředky než slovy jazyka. Jsou to zejména: tón a síla hlasu, gesta rukou, pohyby hlavy a jiných částí těla, výrazy tváře (mimika), pohledy očí, dotýkání (tělesný kontakt), zaujímání určité vzdálenosti k partnerovi komunikace, způsob oblečení aj.*“¹⁶

Dle Střížové¹⁷ „*v mezilidském styku dochází k neverbální komunikaci často dříve a častěji než ke komunikaci verbální. Dříve než je vysloveno první slovo, vyšle tělo množství zpráv, které ovlivní dojem o člověku a často se podle něj odvíjí další komunikace*“, která na základě nepříznivého dojmu může i skončit. Verbální a neverbální komunikace jsou většinou ve vzájemné souhře, ale někdy mohou být navzájem v rozporu.¹⁸ Vnímavý člověk na základě toho může podle autorky poznat, že partner, s nímž komunikuje, lže nebo že si například není jistý odpovědí a není sám niterně přesvědčen o informaci, kterou podává verbálně. Mimoslovně totiž člověk „mluví“ neustále, ať již si to uvědomuje, nebo ne. Dle Střížové¹⁹ má

¹³ DEVITO, J. A. (2008): Základy mezilidské komunikace, s. 152.

¹⁴ STŘÍŽOVÁ, V. (2010): Prezentace informací a komunikace, s. 133.

¹⁵ PRŮCHA, J. – VETEŠKA, J. (2012): Andragogický slovník, s. 183.

¹⁶ PRŮCHA, J. – VETEŠKA, J. (2012): Andragogický slovník, s. 183.

¹⁷ STŘÍŽOVÁ, V. (2010): Prezentace informací a komunikace, s. 133.

¹⁸ STŘÍŽOVÁ, V. (2010): Prezentace informací a komunikace, s. 133.

¹⁹ STŘÍŽOVÁ, V. (2010): Prezentace informací a komunikace, s. 133.

tedy „*rozhodující význam celek – vzájemná souhra – všech neverbálních projevů s obsahem mluveného sdělení.*“

Dle Vybírala²⁰ existuje zejména v popularizační literatuře, která se zabývá komunikací, vyčíslení, které udává poměr verbální a neverbální komunikace při komunikačním procesu. Vybíral²¹ uvádí, že autorem tohoto poměru je Albert Mehrabian, který tvrdí, že slova, která se používají, vyjadřují pouze 7 % našich emocí, 38 % toho, co cítíme, je vyjádřeno pomocí tónu hlasu a modulace. Zbývajících 55 % se vyjádří prostřednictvím tváře a gest. Lewis²² také navazuje na Mehrabianův poměr a píše, že „*pouze nějakých 7 procent toho, co chce účastník jakékoli konverzace vyjádřit, je obsaženo v jím vyslovených slovech a většina sdělované informace je předávána pomocí složité směsi vzezření, držení těla, vystupování, gestikulace, pohledů a mimických výrazů.*“

2.1 Funkce neverbální komunikace

Existuje více funkcí neverbální komunikace různého typu, my uvedeme ty od DeVita, které považuje za zásadní.

Neverbální komunikace má určité funkce, mezi které dle DeVita patří tyto:²³

- **Zdůraznění** – jde o podporu řeči. Z hlediska této funkce neverbální komunikace slouží ke zdůraznění verbálního sdělení, kdy lze například zvýšit hlas kvůli zdůraznění určitého slova nebo výpovědi, uhodit pěstí do stolu pro zdůraznění svého slibu, pokrčit ramena na znamení, že si nejsme jistí nebo něčemu nerozumíme.
- **Doplnění** – v tomto případě jde o komplementární funkci, kdy neverbální komunikace slouží jako doplněk mluvené řeči. Například usmíváme se při vyprávění humorné

²⁰ VYBÍRAL, Z. (2008): Lži, polopravdy a pravda v lidské komunikaci, s. 124.

²¹ VYBÍRAL, Z. (2008): Lži, polopravdy a pravda v lidské komunikaci, s. 124.

²² LEWIS, D. (1989): Tajná řeč těla, s. 7.

²³ DEVITO, J. A. (2008): Základy mezilidské komunikace, s. 153 – 154.

historiky, vrtíme hlavou na znamení nesouhlasu s podvodem. V tomto případě neverbální komunikace dodává nuance, které verbální sdělení postrádají.

- **Regulace, řízení** – řídicí funkci mohou mít např. fyzické postoje, které autor označuje jako strategické (regulace vzdálenosti, polohy a orientace těla), i různé další projevy (mimika či volba určitého tónu hlasu). Pohyby mohou sloužit k řízení nebo k projevu přání řídit tok verbálních sdělení. Například pokud při hovoru zvedneme ruku, naznačíme tím, že chceme mluvit.
- **Opakování** – tato funkce znamená současné použití jak verbálního, tak i neverbálního synonymního vyjádření. Například když s něčím souhlasíme, říkáme „ano“ a zároveň kýváme hlavou na znamení souhlasu.
- **Nahrazení** neboli **substituční funkce** - neverbální komunikace může v určitých situacích nahradit komunikaci verbální. Například signál „OK“ spojením palce a ukazováčku či kývání hlavou může nahradit verbální vyjádření souhlasu, vrtění hlavou vyjadřuje naopak nesouhlas atp.
- **Popírání** – pokud z nějakého důvodu záměrně verbálně poskytujeme nepravdivé tvrzení, můžeme toto tvrzení úmyslně popírat neverbálním signálem, například mrknutím na znamení, že nemluvíme pravdu.

Mezi tyto základní funkce neverbální komunikace DeVito²⁴ přiřazuje ještě další funkce, jako je například:

- **Utváření a vymezování vztahů.**
- **Vytváření „dojmů“** – své první dojmy o jiných lidech si vytváříme právě na základě jejich neverbální komunikace. Druhá osoba v nás může vzbuzovat různé dojmy: například důvěryhodnost, sympatie či antipatie, přitažlivost, dominanci.
- **Sebevyjádření** - při kontaktu s okolím dochází k prezentaci sebe samého, k představení se.
- **Vyjadřování emocí** – velice často lidé projevují své emoce verbálně, avšak nejvíce svých emocionálních prožitků vyjadřují lidé neverbálně. Pocity jsou vyjadřovány postojem těla, držením těla, gestikulací, pohyby očí a dokonce i šířkou zornic.

²⁴ DEVITO, J. A. (2008): Základy mezilidské komunikace, s. 154.

2.2 Druhy neverbální komunikace

Neverbální projevy lze členit do několika skupin podle toho, která část těla neverbální projev vysílá. Je nutno zdůraznit, že v praxi se jednotlivé složky neverbální komunikace prolínají, a proto v samotné analýze knih ve třetí kapitole ponecháváme třídění jednotlivých částí podle toho, do jaké skupiny konkrétní autor dané prvky sám zařazuje. Důležité je uvést, že skupiny neverbálních prostředků mohou samy o sobě vyjadřovat jak prostředek neverbální komunikace, tak samotnou nauku. V této části nejpodrobněji charakterizujeme gestiku a mimiku, jelikož jsou pro nás stěžejními body, ostatní druhy v krátkosti nastíníme.

Obvykle vydělované skupiny neverbálních projevů jsou:²⁵

- **Gestika**
- **Mimika**
- **Haptika**
- **Proxemika**
- **Posturika**
- **Vizika**

Různí autoři přidávají ještě další členění. Například Střížová²⁶ dále používá skupinu **paralingvistiky** (zvuková stránka komunikace jako intonace hlasu, tempo řeči, hlasitost řeči, správná výslovnost) a **grafologii** (tento termín však označuje spíše nauku o zkoumání stavu komunikujícího prostřednictvím písma – rukopisu). DeVito²⁷ a Pokorný²⁸ dále také vyčleňují skupinu **komunikace prostřednictvím předmětů** (jde o předměty vyrobené nebo připravené lidskýma rukama; podle autorů sem patří barva, dekorace prostoru, oblečení, šperky, parfém, které používáme, a dokonce i dárky, které dáváme).

²⁵ LEWIS, D. (1989); PEASE, A. – PEASE, B. (2008); TEGZE, O. (2003).

²⁶ STŘÍŽOVÁ, V. (2010): Prezentace informací a komunikace, s. 134.

²⁷ DEVITO, J. A. (2008): Základy mezilidské komunikace, s. 136.

²⁸ POKORNÝ, J. (2004): Manuál tvořivé komunikace, s. 49.

2.2.1 Gestika

„*Gesto (z lat. Gerere, jednat, konat) znamená posunek, tělesný pohyb, který něco vyjadřuje nebo dává najevo.*“²⁹

Encyklopedický slovník češtiny³⁰ u hesla gestikulace uvádí, že jde o pohyby rukou, které spolu s dalšími neverbálními prostředky doprovázejí, modifikují nebo nahrazují mluvenou komunikaci. Dále zmiňuje, že již jeden ze zakladatelů soustavného výzkumu neverbální komunikace Birdwhistel ukázal, že každé kulturní společenství provádí vlastní výběr z možných gest a výrazů obličeje.³¹ Gesta jsou v tomto slovníku rozdělena na *syntaktická* a *autosémantická*; mezi prvně jmenovaná patří zautomatizované pohyby prstů a předloktí, pokyvování hlavou, druhá jmenovaná mohou nahradit řeč.³² Autorka tohoto hesla píše, že „*užívání gest je spjato s kulturními tradicemi jednotlivých společenství a národů; kromě toho se řídí společenskými normami příslušné komunikační situace.*“³³

Machová a Švehlová³⁴ ve své knize uvádějí, že „*gestika je obor sociální komunikace, který se zabývá přenosem informací pomocí kulturně standardizovaných pohybů. Gestika patří do kineziky, obvykle se ale vyčleňuje proto, že sleduje uvědomělé, v dané societě standardizované posunky, které ovšem v průběhu řeči fungují automatizovaně.*“

Gesta lze členit např. na symboly, ilustrátory, regulátory a adaptéry.³⁵ **Symboly** jsou signály, které mohou být přímo přeloženy do slova nebo slov v rámci konkrétně užívané významové oblasti. **Ilustrátory** jsou spojeny s řečí a mohou být používány pro zdůraznění slov nebo frází, naznačení vztahů, nakreslení obrazu ve vzduchu, udávání tempa událostí a rytmu mluvenému slovu.³⁶ **Regulátory** představují signály změn, které mají často důležitou roli pro započítí nebo ukončení komunikace. Též mohou být použity pro urychlení nebo zpomalení řečníka, pro naznačení, že má pokračovat, nebo pro vyjádření žádosti, aby předal slovo druhému.³⁷ Mezi **adaptéry** se řadí taková gesta, která uspokojují nějakou osobní potřebu. Patří sem například poškrábání, které zbavuje svědění, nebo odhrnutí vlasů spadlých do očí. Jde o pohyby, gesta a ostatní činnosti, používané pro zvládnutí našich pocitů a k řízení

²⁹ MÜLLEROVÁ, O. (2002): Encyklopedický slovník češtiny; heslo Gestikulace, s. 152 – 153.

³⁰ MÜLLEROVÁ, O. (2002): Encyklopedický slovník češtiny; heslo Gestikulace, s. 152 – 153.

³¹ MÜLLEROVÁ, O. (2002): Encyklopedický slovník češtiny; heslo Gestikulace, s. 152 – 153.

³² MÜLLEROVÁ, O. (2002): Encyklopedický slovník češtiny; heslo Gestikulace, s. 152 – 153.

³³ MÜLLEROVÁ, O. (2002): Encyklopedický slovník češtiny; heslo Gestikulace, s. 152 – 153.

³⁴ MACHOVÁ, S. – ŠVEHLOVÁ, M. (1996): Sémantika a pragmatika jako lingvistické disciplíny, s. 144.

³⁵ LEWIS, D. (1989): Tajná řeč těla, s. 24- 35.

³⁶ LEWIS, D. (1989): Tajná řeč těla, s. 29.

³⁷ LEWIS, D. (1989): Tajná řeč těla, s. 30.

našich reakcí. Obvykle se objevují ve stresových situacích a odrážejí ranější, spíše dětské způsoby zvládnání situací. Například rozrušený člověk si tahá za ušní lalůček, tře si ruce nebo se popotahuje za oděv, člověk svou nejistotu doprovází například gestem úpravy vlasů.³⁸

Užívání gest je spjato s kulturními tradicemi jednotlivých společenství a národů; kromě toho se řídí společenskými normami příslušné komunikační situace.³⁹

2.2.2 Mimika

Dle Encyklopedického slovníku češtiny⁴⁰ má mimika z neverbálních prostředků komunikace nejbližší ke slovnímu vyjadřování. Mimické pohyby si vynucuje už pouhá artikulace řeči – mimika spontánní. Mimika je spojená s mimojazykovými ději a jevy – duševní pocity, jako jsou radost, strach, překvapení, zlost či údiv. Mezi její charakteristiky též patří schopnost suplovat významy i složitých mluvených výpovědí; spolu s gestikulací má svou úlohu také při střídání mluvčích v dialogu. Co se týče mimiky, existují kulturní rozdíly například v pohledu očí; např. přímý pohled do očí se u nás považuje za zdvořilý a žádoucí, Japonci ho považují za nezdvořilý).⁴¹

Čechová⁴² se ve své knize zmiňuje o tom, že mimika sděluje mnoho o emocích, je zdrojem informací o psychickém stavu mluvčího. Zvláště výraz očí a pohyb víček, ale i čelo s obočím a ústa vypovídají o radosti, zklamání, překvapení, hněvu.

„Lidé se na sebe dívají zvl. proto, aby jim neunikla partnerova reakce, ale také proto, aby dodali své výpovědi další významovou rovinu.“⁴³ Machová a Švehlová⁴⁴ se také ve své knize zmiňují o experimentálním zjištění, že pohledy zabírají 30-40% času komunikace. Jeden pohled mluvčího trvá od jedné do sedmi vteřin, je-li delší, je téměř podezřelý. Řeč očí provází komunikaci „tváří v tvář“, je mnohovýznamová, může signalizovat mnohé funkce. Známe pohledy tázavé, které signalizují zvědavost; udivené spjaté s překvapením; hodnotící s pokrčeným obočím; roztěkané vážící se na nervozitu, neklid; nepřítomné (známe je od

³⁸ LEWIS, D. (1989): Tajná řeč těla, s. 32.

³⁹ LEWIS, D. (1989): Tajná řeč těla, s. 32.

⁴⁰ MÜLLEROVÁ, O. (2002): Encyklopedický slovník češtiny; heslo Mimika, s. 263.

⁴¹ MÜLLEROVÁ, O. (2002): Encyklopedický slovník češtiny; heslo Mimika, s. 263.

⁴² ČECHOVÁ, M. (1998): Komunikační a slohová výchova, s. 152.

⁴³ MACHOVÁ, S. – ŠVEHLOVÁ, M. (1996): Sémantika a pragmatika jako lingvistické disciplíny, s. 145.

⁴⁴ MACHOVÁ, S. – ŠVEHLOVÁ, M. (1996): Sémantika a pragmatika jako lingvistické disciplíny, s. 145.

nemocných či zamýšlených lidí); jsou ale i pohledy zlostné, hněvivé, ignorující, radostné, úsměvné, žádostivé aj.“⁴⁵

Machová a Šamalová⁴⁶, které v knize shrnují cizí výzkumy, uvádí, že při komunikaci zpravidla vnímáme pohyby obličejových svalů velmi výrazně. Obličej našeho komunikačního partnera zkoumáme systematicky, podle určitých pravidel. Lze říci, že nejdůležitější partií obličeje je trojúhelník mezi očima a ústy. Teprve jsme-li bližší přátelé, může pohled sklouzávat i níže. Lidský obličej je možné podle Křivohlavého⁴⁷ rozdělit do tří oblastí: oblast čela a obočí; oblast očí a víček; oblast dolní části obličeje, zahrnující tváře, nos a ústa. Šedivý⁴⁸ zdůrazňuje důležitost zejména svalů krku a hlavy, přičemž pohyby hlavy jsou umožněny pomocí mnoha svalů krku v několika vrstvách. Nejdůležitější pro mimiku jsou obličejové svaly, mezi které patří svaly v oblasti oka, nosu a úst.⁴⁹ Při prvním kontaktu trvá průzkum obličeje přibližně tři sekundy. Při vedení dialogu, ale i při veřejném vystoupení je velmi důležitý oční kontakt. Správná délka očního kontaktu se pohybuje kolem tří sekund, pohled trvající déle než sedm sekund už může působit agresivně a vyvolávat u ostatních nepříjemné pocity. Naopak příliš krátká délka očního kontaktu a vyhýbání se pohledu do očí rovněž nepůsobí dobře – mluvčí je patrně nervózní, snaží se zatajovat jisté skutečnosti, má strach z kontaktu s partnerem. Toto bychom ale dle mého názoru měli brát poněkud s rezervou. Ne vždy tomu tak musí být, navíc je to vždy velice individuální s ohledem na konkrétního člověka. Můžeme se setkat s lidmi, kterým je v jistém dialogu příjemné se do očí dívat téměř nepřetržitě a pouhé odvrácení pohledu jinam na ně může působit dojmem nezájmu.

Velmi silným neverbálním signálem, jenž spadá do oblasti mimiky, je úsměv.⁵⁰ Odhalením zubů dáváme najevo, že přicházíme s přátelskými úmysly. Úsměv je dle Machové a Šamalové⁵¹ jedním z nejpozitivněji vnímaných signálů – na úsměv odpoví většina lidí zase úsměvem.

⁴⁵ MACHOVÁ, S. – ŠVEHLOVÁ, M. (1996): Sémantika a pragmatika jako lingvistické disciplíny, s. 145.

⁴⁶ MACHOVÁ, S. – ŠAMALOVÁ, M. (2007): Výuka pragmatických aspektů řečové komunikace ve vyšších třídách gymnázií a na SOŠ, s. 125.

⁴⁷ KŘIVOHLAVÝ, J. (1988): Jak si navzájem lépe porozumíme, s. 40.

⁴⁸ ŠEDIVÝ, V. (2009): Sociální komunikace, s. 55 – 56.

⁴⁹ ŠEDIVÝ, V. (2009): Sociální komunikace, s. 55 – 56.

⁵⁰ MACHOVÁ, S. – ŠAMALOVÁ, M. (2007): Výuka pragmatických aspektů řečové komunikace ve vyšších třídách gymnázií a na SOŠ, s. 128.

⁵¹ MACHOVÁ, S. – ŠAMALOVÁ, M. (2007): Výuka pragmatických aspektů řečové komunikace ve vyšších třídách gymnázií a na SOŠ, s. 128.

2.2.3 Haptika

Termín haptika pochází z řeckého slova haptain, což znamená dotýkat se. Jde o prostředky neverbální komunikace, které zprostředkovávají výměnu informací mezi komunikanty bezprostředním taktilním kontaktem, tj. jde o komunikaci dotykem, hmatem nebo fyzickým kontaktem. „V psychologii se taktilní kontakt charakterizuje jako stimulace smyslů, kterých orgány jsou zakončené v kůži.“⁵²

Dle Machové a Švehlové⁵³ haptika představuje systém komunikačních prvků, které jsou v rozličných kulturách, u různých národů, ale i v rodinách velmi specifické, nejsou obsahově ani formou totožné výlučně u každého. To, jak fungují, závisí na kontextu, na konkrétní komunikační situaci a zvláště na konvencích, úzu a zvyklostech určité společenské skupiny. Autorky též uvádějí, že „Haptika funguje pouze při intimní či osobní vzdálenosti. Interpretace dotyků je záležitost náročná, neboť jejich význam není přesně definovatelný. Jako jednu z forem haptiky uvádějí polibek, který se dává z lásky, z momentálního citového stavu, ale taky existuje „jidášský polibek“ a polibky ryze formální.“⁵⁴

2.2.4 Proxemika

Tímto výrazem se označuje nauka o uplatňování vzdálenosti v průběhu interakční komunikace.⁵⁵ Machová a Švehlová⁵⁶ v knize popisují, že přirozeným pudem živočichů je chránit si osobní prostor; u člověka závisí rozsah tohoto „chráněného území“ na pohlaví, věku, postavení či na vztahu vůči tomu, kdo chce tyto hranice osobní zóny překročit, například vzdálenost, kterou zaujme muž k muži nebo k ženě je značně menší, než je ta, kterou zaujme obyčejně žena vůči muži či vůči jiné ženě.⁵⁷ Starší člověk či výše společensky postavený zaujímá často menší vzdálenost vůči mladšímu, než je tomu v opačném případě; extroverti se raději přibližují k ostatním lidem než introverti.⁵⁸ „Míru vzdálenosti určuje i přináležitost člověka k rase, kultuře, k jistému etniku: Seveřané jsou decentnější v respektování osobní zóny než Jižané, je známo, že Japonci a Arabové jsou zvyklí na užší

⁵² SZARKOVÁ, M. (2002): Komunikácia v manažmente, s. 37; přeloženo do češtiny.

⁵³ MACHOVÁ, S. – ŠVEHLOVÁ, M. (1996): Sémantika a pragmatika jako lingvistické disciplíny, s. 142.

⁵⁴ MACHOVÁ, S. – ŠVEHLOVÁ, M. (1996): Sémantika a pragmatika jako lingvistické disciplíny, s. 142.

⁵⁵ MACHOVÁ, S. – ŠVEHLOVÁ, M. (1996): Sémantika a pragmatika jako lingvistické disciplíny, s. 140.

⁵⁶ MACHOVÁ, S. – ŠVEHLOVÁ, M. (1996): Sémantika a pragmatika jako lingvistické disciplíny, s. 141.

⁵⁷ MACHOVÁ, S. – ŠVEHLOVÁ, M. (1996): Sémantika a pragmatika jako lingvistické disciplíny, s. 141.

⁵⁸ MACHOVÁ, S. – ŠVEHLOVÁ, M. (1996): Sémantika a pragmatika jako lingvistické disciplíny, s. 141.

*interpersonální styk než Evropané, že lidé s živou gestikulací mají smysl pro užší interpersonální kontakt.*⁵⁹

Podle vzdáleností mezi komunikujícími se rozlišují čtyři sféry.⁶⁰

- **Intimní sféra** – do 50 cm (typická pro rodiče a děti, manžele, milence)
- **Osobní sféra** (egalitní) – 50 až 120 cm (typická pro dobré známé a přátele)
- **Sociální sféra** – 120 až 350 cm (typická pro služební styk)
- **Veřejná sféra** – 350 – 800 cm (typická pro přednášky ve škole)

2.2.5 Posturika

Výraz *posturika* užíváme ve významu „držení těla“. *Posturika* se zabývá informacemi vyjadřovanými polohou těla a konfigurací jeho částí.⁶¹ Polohou svého těla (stáním, sezením, ležením a jejich modifikacemi) mimovolně, nebo záměrně dáváme najevo svůj momentální stav, jako je klid, nepokoj, hněv či strach. Dle Machové a Švehlové⁶² každá situace dává jednotlivcům množství možností, jak „prozradit“ svůj temperament. Každá pozice je vlastně řečí beze slov, přidají-li se slova, zpřesní se informace podle toho, zda je mezi verbálními a neverbálními prostředky harmonie nebo disharmonie.⁶³

Polohou svého těla dává člověk najevo i to, zda si je jistý, že ho nikdo nesleduje, nebo zda ví, že je pozorován. Každým pohybem (úpravou vlasů, kravaty, vyhrnováním rukávů) vyjadřuje, zda se cítí osamělý, nebo zda nepřímo komunikuje s tím, kdo ho očividně či vskrytu pozoruje.⁶⁴ Zde je nutno zdůraznit, že výše uvedená úprava vlasů a kravaty může náležet i do oblasti haptiky z důvodu prolínání se jednotlivých neverbálních druhů komunikace, jak jsme již zmiňovali v úvodu této podkapitoly.

⁵⁹ MACHOVÁ, S. – ŠVEHLOVÁ, M. (1996): Sémantika a pragmatika jako lingvistické disciplíny, s. 141.

⁶⁰ POKORNÝ, J. (2004): Manuál tvořivé komunikace, s. 50.

⁶¹ MACHOVÁ, S. – ŠVEHLOVÁ, M. (1996): Sémantika a pragmatika jako lingvistické disciplíny, s. 142.

⁶² MACHOVÁ, S. – ŠVEHLOVÁ, M. (1996): Sémantika a pragmatika jako lingvistické disciplíny, s. 142.

⁶³ MACHOVÁ, S. – ŠVEHLOVÁ, M. (1996): Sémantika a pragmatika jako lingvistické disciplíny, s. 142.

⁶⁴ MACHOVÁ, S. – ŠVEHLOVÁ, M. (1996): Sémantika a pragmatika jako lingvistické disciplíny, s. 143.

2.2.6 Vizika

Prostřednictvím zraku uskutečňujeme velkou část kontaktů se světem kolem nás.⁶⁵ Skrze něj získáváme informace, pomocí nichž se orientujeme a poznáváme svět. Dle Tegzeho⁶⁶ hraje zrak významnou roli i v sociálním kontaktu a uvádí např., že „První, čeho si většina lidí všimne při kontaktu s jiným člověkem, je jeho schopnost udržet oční kontakt. Někdo se druhému člověku do očí dívá pořád, což pro onoho člověka může být nepříjemné a vyčerpávající. Z tohoto důvodu upřené hledění do očí druhého člověka není příliš vhodné. Někdo se zase do očí svého protějšku nedívá vůbec. Není ale pravda, že člověk, který neudrží oční kontakt s druhými, si kontakt s nimi nepřeje.“⁶⁷ DeVito⁶⁸ ve své knize poukazuje rovněž na možné odlišnosti v různých kulturách v oblasti zrakového kontaktu. Uvádí americkou kulturu v protikladu s japonskou s tím, že Američané považují přímí oční kontakt za důležitý projev úcty, Japonci na něj naopak nazírají jako na signál nedostatečného respektu.

V předchozím textu jsou v krátkosti nastíněné některé ze skupin neverbální komunikace, zejména gestika a mimika. Následující kapitola je věnována již konkrétní analýze vybrané literatury, kde je zkoumáno, do jaké míry se příslušní autoři zabývají danými neverbálními prostředky ve vztahu k různým kulturám.

⁶⁵ TEGZE, O. (2003): Neverbální komunikace, s. 320.

⁶⁶ TEGZE, O. (2003): Neverbální komunikace, s. 320 – 323.

⁶⁷ TEGZE, O. (2003): Neverbální komunikace, s. 320 – 323.

⁶⁸ DEVITO, J. A. (2008): Základy mezilidské komunikace, s. 129.

3. Analýza vybrané dostupné literatury

V třetí kapitole je analyzována literatura, která se zabývá neverbální komunikací v různých kulturách. Pro analýzu je vybráno **19 knih** zabývajících se problematikou neverbální komunikace buď zcela, nebo alespoň některou svou částí. V kapitole 3.2 jsou knihy v krátkosti popsány se zaměřením na **gesta a mimiku**, ohlížíme se ovšem i na ostatní prvky neverbální komunikace, pokud jsou v dané literatuře také zastoupeny. Dále je každá z publikací analyzována z hlediska toho, jak se věnuje mezikulturním rozdílům neverbální komunikace s důrazem na již zmiňovaná gesta a mimiku. Na konci popisu jednotlivých knih je vždy uvedeno **zhodnocení** týkající se informací o rozdílném chápání neverbální komunikace v různých kulturách.

Předkládané knihy byly vybrány z katalogu **Národní knihovny ČR**. Z původního počtu cca 40 knih, které se zabývají zkoumanou problematikou, bylo nakonec použito k analýze 19 knih. Redukce spočívala ve vyřazení opakujících se typů knih, které byly zastoupeny v jednom oboru vícekrát. Selektce proběhla rovněž s ohledem na jistou rozmanitost; záměrem bylo nashromáždit knihy jak od **českých autorů**, tak od **autorů zahraničních**, dále jsme se zaměřili na to, aby se jednalo o autory **odborných publikací**, ale i o autory z řad **příruček popularizačních**. Dalším kritériem byl rok vydání. Knihy jsou účelně vybrány s datem vydání po **roce 1989**, jelikož doba před tímto datem ještě neposkytovala možnost plnohodnotného cestování za hranice naší země, popřípadě jen do některých sousedních či nedalekých zemí. Kontakt s ostatními kulturami byl tedy omezený a případná kulturní podmíněnost v oblasti neverbální komunikace nebyla dostatečně prozkoumána. Výjimkou jsou dvě knihy od Jara Křivohlavého, vydané před zmiňovaným rokem, které jsou dle mého názoru pro tuto práci zásadní, proto jsou zařazeny do následující analýzy.

3.1 Rozdělení knih

Pro potřeby této práce bylo zvoleno při výběru knih kritérium **stylistické**, podle kterého lze knihy rozdělit na **teoreticky odborné** knihy a knihy **popularizační**, protože lze očekávat, že informace obsažené v každém z těchto typů budou rozdílné, a to jak obsahově, tak způsobem zpracování.

Podle Čechové⁶⁹ *styl teoreticky odborných textů* podává nové nebo zcela nově pojaté myšlenky a poznatky. Obrací se k poučenému vnímateli, odborníkovi v dané oblasti. Volba jazykových prostředků směřuje od neutrálnosti ke knižnosti, v lexikálním plánu se dává přednost mezinárodní terminologii a celkově narůstá podíl přejatých slov. Oproti tomu *styl populárně naučný* odbornou terminologii omezuje na nezbytnou míru, vyjadřování může být v tomto případě hovorovější. Tento styl bývá častěji zaměřen na určitý okruh předpokládaných příjemců, do této kategorie spadají i knížky určené dětskému čtenáři.

Při třídění knih jsme také zvažovali, ke komu jsou dané publikace směřovány, čili jaký je předpokládaný **cílový čtenář**. Jednotlivé publikace jsou určeny primárně například pro manažery (Borg, 2007), divadelníky (Zárubová - Pfeffermannová, 2008), pedagogy (Čechová, 1998), lingvisty (Machová - Šamalová, 2007), studenty vysokých škol (Machová - Švehlová, 1996), obchodníky (Vymětal, 2008), pro potencionální zaměstnance nejrůznějších firem (Clayton, 2004), atd. Také autoři vybraných knih jsou z různých oborů, například psychologie (Křivohlavý, 1988), pedagogika (Konečná, 2009), filozofie (DEVITO, 2008) atd., což se na výsledku a stylu knihy značně odráží. Příručky, jež jsou psány odborným stylem, jsou zařazeny do skupiny teoreticky odborných knih – sem patří například příručky určené pedagogům, divadelníkům nebo studentům. Na druhé straně popularizační knihy jsou určeny zejména pro širokou a laickou veřejnost, která se chce kupříkladu něčemu z této problematiky přiučit, a následně použít v osobním či pracovním životě. Typické je hojné využití humorných zajímavých příkladů a příběhů, které zaručují větší čtivost a atraktivitu knihy.

V následujícím textu jsou knihy rozděleny do dvou hlavních skupin. První skupinou jsou knihy teoreticky odborné a skupinu druhou tvoří popularizační knihy. Nabízela se možnost dané příručky seřadit například abecedně, nebo dle oborů, pod které daná kniha spadá, ovšem nejpřehlednější se jevila možnost řazení **chronologicky** podle roku vydání. Dvě

⁶⁹ ČECHOVÁ a kol. (2008): *Současná stylistika*, s. 223.

knihy od Křivohlavého, jež jsou vydané před rokem 1989, jsou zařazeny na konec analýzy. Konkrétní analýza zmíněných knih má následující strukturu: krátký popis dané knihy, zaměření se na gesta a mimiku a jejich kulturní podmíněnost, zohlednění dalších druhů neverbální komunikace v různých kulturách a krátké závěrečné zhodnocení, jenž se týká především kvantity a kvality informací, které daná kniha čtenáři poskytuje.

3.1.1 Teoreticky odborné knihy

- 1) MACHOVÁ, S. – ŠAMALOVÁ, M. (2007): *Výuka pragmatických aspektů řečové komunikace ve vyšších třídách gymnázií a na SOŠ.*
- 2) ČECHOVÁ, M. (1998): *Komunikační a slohová výchova.*
- 3) LEPILOVÁ, K. (2001): *Řečová komunikace verbální a neverbální: pro tlumočnický a průvodce ve sféře podnikání a cestovního ruchu.*
- 4) MACHOVÁ, S. – ŠVEHLOVÁ, M. (2007): *Výuka pragmatických aspektů řečové komunikace ve vyšších třídách gymnázií a na SOŠ.*
- 5) DEVITO, J. A. (2008): *Základy mezilidské komunikace.*
- 6) ZÁRUBOVÁ-PFEFFERMANNOVÁ, N. (2008): *Gesta a mimika: učební texty pro studenty nonverbálního a komediálního divadla.*
- 7) VYMĚTAL, J. (2008): *Průvodce úspěšnou komunikací: efektivní komunikace v praxi.*
- 8) KONEČNÁ, Z. (2009): *Základy komunikace.*
- 9) PRŮCHA, J. (2010): *Interkulturní komunikace.*

3.1.2 Popularizační knihy

- 10) LEWIS, D. (1989): *Tajná řeč těla.*
- 11) TEGZE, O. (2003): *Neverbální komunikace: co vám prozradí lidské chování a jednání a jak toho využít.*
- 12) MORRIS, D. (2004): *Bodytalk – Řeč těla.*
- 13) CLAYTON, P. (2004): *Řeč těla: čtete gesta, mluvte svými pohyby.*
- 14) BORG, J. (2007): *Umění přesvědčivé komunikace: jak ovlivňovat názory, postoje a činy druhých.*

- 15) FROTSCHER, S. (2008): *5000 znaků a symbolů světa: podrobný výklad s barevnými ilustracemi.*
- 16) PEASE, A. – PEASE, B. (2008): *Tajná řeč těla.*
- 17) MIKULÁŠTÍK, M. (2010): *Komunikační dovednosti v praxi.*
- 18) KŘIVOHLAVÝ, J. (1988): *Jak si navzájem lépe porozumíme: kapitoly z psychologie sociální komunikace.*
- 19) KŘIVOHLAVÝ, J. (1988): *Neverbální komunikace.*

3.2 Analýza vybraných publikací

3.2.1 Teoreticky odborné knihy

- 1) MACHOVÁ, S. – ŠVEHLOVÁ, M. (1996): *Sémantika a pragmatika jako lingvistické disciplíny.*

Toto skriptum je určeno studentům učitelství českého jazyka, proto je zařazeno mezi teoreticky odborné publikace. Nacházíme zde jednu sedmistránkovou kapitolku nazvanou Prostředky neverbální komunikace.

Gestika a mimika je zohledněna na dvě stránky, o kulturních rozdílech kniha krátce informuje. O gestech autorky píše, že *člověk užívá omezený repertoár gest, některá gesta mohou mít stejný význam ve dvou, někdy i více societách. Existují však variace v gestikulaci: Italové gestikulují, i když mluví partner (tím se ale nedomáhají přerušeni repliky), Angličani gestikulují decentně, nenápadně („rukou od zápěstí k prstům“), zatímco Arabové stále široce gestikulují celýma rukama i celým tělem atd.*⁷⁰

Co se týče mimiky, o rozdílu mezi kulturami je pouze malá zmínka bez konkrétních příkladů: *Projev mimického výrazu se řídí sociálně naučenými pravidly, silně vázanými s určitou kulturou. Například projevy strachu nebo smutku jsou v některých kulturách v některých situacích buď povoleny, nebo zakázány.*⁷¹

Zhodnocení: Jedna krátká kapitola s pár příklady. Kulturní podmíněnost u gestiky je rozebrána velmi stručně. Uvedeny jsou především opozitní kultury jako Italové s živou a téměř neustálou gestikulací, Angličani, kteří jsou na gestikulaci při hovoru poněkud skoupi a Arabové, kteří gestikulují široce, často celým tělem. Kulturní podmíněnost u mimiky není popsána vůbec, kromě uvedené malé obecné zmínky.

- 2) ČECHOVÁ, M. (1998): *Komunikační a slohová výchova.*

Tato publikace je určena opět převážně pro pedagogy a studenty bohemistiky a navazuje na starší knihu Vyučování slohu, vydanou v roce 1985, tudíž je zařazena mezi teoreticky odborné knihy. Neverbální komunikaci je věnována jedna krátká podkapitola nazvaná Neverbální komunikace a její výchova. V této lingvistické knize výklad nepojednává o interkulturních rozdílech, co se gest, mimiky a celkově neverbální komunikace týká, pouze

⁷⁰ MACHOVÁ, S. – ŠVEHLOVÁ, M. (1996): Sémantika a pragmatika jako lingvistické disciplíny, s. 144.

⁷¹ MACHOVÁ, S. – ŠVEHLOVÁ, M. (1996): Sémantika a pragmatika jako lingvistické disciplíny, s. 145.

udává popis jednotlivých druhů této komunikace. Zaměřuje se na paralingvální prostředky, gesta, mimiku, posturiku, proxemiku, haptiku, ale také na grafické prostředky neverbální povahy (písmo).

Zhodnocení: Jedna krátká podkapitola s popisem jednotlivých složek neverbální komunikace. O mezikulturních rozdílech gestiky a mimiky není zmínka.

- 3) LEPILOVÁ, K. (2001): *Řečová komunikace verbální a neverbální: pro tlumočníky a průvodce ve sféře podnikání a cestovního ruchu.*

Tato publikace je skriptum, tudíž ji řadíme mezi odborné texty. Autorka popisuje jak verbální, tak neverbální složku řeči. Třídění druhů neverbální komunikace jsou převzaté od Křivohlavého – Neverbální komunikace (Křivohlavý, 1988) a jsou v krátkosti popsány.

Pokud jde o gesta, autorka píše, že „*existují mnohé difference mezi gesty v domácím prostředí a v zahraničí: například při loučení Češi i Rusové mávají tak, že dlaň ruky je obrácena od těla a ruka od zápěstí ke konečkům prstů se pohybuje dopředu a dozadu. Italové však obracejí dlaň k sobě, což pro Čechy i Rusy znamená přivolání: Pojd' sem!*“⁷² „*Zatímco Angličané gestikulují decentně, Italové uplatňují při gestikulaci celé paže.*“⁷³

O mimice a jejích mezikulturních podmíněnostech není v knize zmínka.

Z ostatních prostředků neverbální komunikace se autorka zabývá proxemikou. Ta podle Lepilové souvisí s kulturou země. V knize proto uvádí několik příkladů. „*Arabi a Japonci jsou zvyklí na bližší interpersonální kontakt než Evropani, naopak Angličané vpustí člověka do své osobní zóny obtížněji.*“⁷⁴ V případě haptiky, konkrétně podání ruky, autorka píše pouze, že „*Norové a Švédové si nepodávají běžně ruku při každodenním setkání.*“⁷⁵

Poslední zmínka o rozdílnosti v chápání neverbálních projevů napříč různými kulturami je rozdílné chápání barev. Autorka píše, že „*během historického vývoje se v závislosti na kultuře, která člověka obklopuje, měnily i fixovaly symboly barev (např. barvou smutku je v České republice černá, v buddhistickém a hinduistickém náboženství bílá, v Brazílii*

⁷² LEPILOVÁ, K. (2001): *Řečová komunikace verbální a neverbální: pro tlumočníky a průvodce ve sféře podnikání a cestovního ruchu*, s. 47.

⁷³ LEPILOVÁ, K. (2001): *Řečová komunikace verbální a neverbální: pro tlumočníky a průvodce ve sféře podnikání a cestovního ruchu*, s. 53.

⁷⁴ LEPILOVÁ, K. (2001): *Řečová komunikace verbální a neverbální: pro tlumočníky a průvodce ve sféře podnikání a cestovního ruchu*, s. 53.

⁷⁵ LEPILOVÁ, K. (2001): *Řečová komunikace verbální a neverbální: pro tlumočníky a průvodce ve sféře podnikání a cestovního ruchu*, s. 49.

purpurová, v Mexiku žlutá).“⁷⁶ Olympijská vlajka symbolizuje v modré barvě Evropu, černá Afriku, červená Ameriku, žlutá Asii a zelená barva Austrálii.

Zhodnocení: Několik zmínek v rámci celé knihy. Co se týče gestiky, autorka se zmiňuje především o způsobu loučení v různých kulturách. Uvádí Českou republiku a Rusko v opozici s Itálií, kde se dodržují jiné zvyky při rozlučkovém mávání. Zmiňuje také Angličany s jejich decentní gestikulací a Italy, kteří gestikulují živěji. O mimice a jejich kulturních rozdílech se v knize nepíše.

- 4) MACHOVÁ, S. – ŠAMALOVÁ, M. (2007): *Výuka pragmatických aspektů řečové komunikace ve vyšších třídách gymnázií a na SOŠ.*

Tato monografie je určena pro pedagogy vyšších tříd gymnázií a SOŠ. Můžeme ji zařadit do teoreticky odborných knih, využívá ale i praktických cvičení zařazených vždy ke konci jednotlivých kapitol. V knize se vyskytuje jedna poměrně krátká kapitola o neverbální komunikaci, kde se autorky soustředí na proxemiku, mimiku, posturiku a gestiku, haptiku, olfaktoriku. Zařazují sem i řeč prostředí, čas a oblečení. Námi zkoumaná mimika a gestika se popisuje spíše obecně, o případných interkulturních rozdílech se v knize nepojednává vůbec.

Zhodnocení: Není zmínka o mezikulturních rozdílech v oblasti gestiky a mimiky.

- 5) DEVITO, J. A. (2008): *Základy mezilidské komunikace.*

V knize jsou vysvětleny jak teoretické základy komunikace, tak se kniha snaží o rozvoj a zlepšování praktických dovedností při komunikaci. Kniha je tedy na pomezí teoreticky odborného stylu a stylu prakticky odborného. Jelikož ale v knize nacházíme více teoretických pasáží, rozhodli jsme se ji zařadit do skupiny knih teoreticky odborných. Autor píše, že kniha se týká „šesti nejdůležitějších oblastí, na které je třeba se zaměřit, chceme-li komunikaci dobře zvládnout. Jsou to rozvíjení dovedností, vědomí kulturních vlivů, umění naslouchat, kritické myšlení, vztah komunikace a moci a etika.“⁷⁷

Na začátku kapitoly věnované signálům těla o gestech autor píše, že „Gesta jsou specifická pro určitou kulturu, takže v prostředí jiných kultur si dávejte na jejich používání pozor.“⁷⁸ Dále DEVITO udává příklady rozdílnosti významů několika gest v různých kulturách. Jde o gesto pozdravu, kdy je mávání celou rukou ze strany na stranu v USA chápáno jako pozdrav, ve velké části Evropy znamená „ne“ a v Řecku je považováno za

⁷⁶ LEPILOVÁ, K. (2001): Řečová komunikace verbální a neverbální: pro tlumočníky a průvodce ve sféře podnikání a cestovního ruchu, s. 52.

⁷⁷ DEVITO, J. A. (2008): Základy mezilidské komunikace, s. 9.

⁷⁸ DEVITO, J. A. (2008): Základy mezilidské komunikace, s. 125.

urážku osoby, na kterou máváme. Dalším popisovaným gestem je gesto V, dále pak gesto sevřené pěsti se vztyčeným ukazováčkem a malíčkem. V následném textu autor v krátkosti popisuje vzájemná objetí v různých kulturách.⁷⁹

V části kapitoly s neverbální komunikací, která se týká mimiky, autor ve stručnosti pojednává o rozmanitosti mimické komunikace, kterou lze pozorovat v různých kulturách. Věnuje se zde úsměvům, kdy Japonky úsměvy potlačují, zatímco ženy v USA nejsou nijak v úsměvech omezovány.⁸⁰ Autor také poukazuje na možné odlišnosti v různých kulturách v oblasti zrakového kontaktu. Píše, že „*vzhledem k odlišnostem používaných signálů při zrakové komunikaci s příslušníky jiných kultur vzniká riziko porušení důležitých pravidel.*“⁸¹ „*Američané například považují přímý zrakový kontakt za výraz poctivosti a otevřenosti, zatímco Japonci na něj často pohlížejí jako na signál nedostatečného respektu. Japonci se dívají druhému do očí jen nepříliš často a pohled trvá velmi krátkou dobu.*“⁸²

Z dalších částí neverbální komunikace se autor věnuje prostorové a teritoriální komunikaci, kde píše, že „*prostorovou komunikaci mezi jinými ovlivňuje i faktor odlišné kultury.*“⁸³ „*Například příslušníci severoevropských kultur a mnozí Američané při konverzaci udržují dost značný odstup. V porovnání s nimi Jihoevropané a lidé z blízkovýchodních kultur v takových situacích stojí mnohem blíže.*“⁸⁴ Část kapitoly neverbální komunikace věnovaná haptice se také zmiňuje o rozdílnosti vzájemných dotyků v rámci různých kultur. „*Například Afroameričané se navzájem dotýkají více než Euroameričané. Japonci se navzájem dotýkají mnohem více než Anglosasové, kteří se zase dotýkají mnohem méně než obyvatelé jižní Evropy.*“⁸⁵ „*Některé kultury jako jihoevropské a středovýchodní jsou kontaktní kultury, zatímco například obyvatelé severní Evropy nebo Japonci jsou bezkontaktní. Pro Japonce je dotyk s neznámými lidmi tabu.*“⁸⁶ Za další součást neverbální komunikace autor považuje barvy, přičemž tvrdí, že významy připisované barvám se v jednotlivých kulturách značně liší.⁸⁷ Například zatímco černá v Thajsku je symbolem stárí, v některých oblastech Malajsie symbolem odvahy, ve velké části Evropy a Ameriky je symbolem smrti.⁸⁸

⁷⁹ DEVITO, J. A. (2008): Základy mezilidské komunikace, s. 125 – 126.

⁸⁰ DEVITO, J. A. (2008): Základy mezilidské komunikace, s. 129 – 130.

⁸¹ DEVITO, J. A. (2008): Základy mezilidské komunikace, s. 129.

⁸² DEVITO, J. A. (2008): Základy mezilidské komunikace, s. 129.

⁸³ DEVITO, J. A. (2008): Základy mezilidské komunikace, s. 133.

⁸⁴ DEVITO, J. A. (2008): Základy mezilidské komunikace, s. 133.

⁸⁵ DEVITO, J. A. (2008): Základy mezilidské komunikace, s. 141.

⁸⁶ DEVITO, J. A. (2008): Základy mezilidské komunikace, s. 142.

⁸⁷ DEVITO, J. A. (2008): Základy mezilidské komunikace, s. 136.

⁸⁸ DEVITO, J. A. (2008): Základy mezilidské komunikace, s. 137.

Zhodnocení: Časté zmínky o interkulturních rozdílech v průběhu celé knihy u některých ze součástí neverbální komunikace. Gestika je popsána v souvislosti s pozdravy. Autor uvádí rozdílnost gesta pozdravu mávání ruky, které si USA, velká část Evropy a Řecko vykládají zcela jinak. Dalším popisovaným gestem je gesto V, dále pak gesto sevřené pěsti se vztyčeným ukazováčkem a malíčkem. Z mimiky se autor soustředil především na úsměvy, kdy Japonky úsměvy potlačují a ženy v USA se nemusejí v úsměvech omezovat.

6) ZÁRUBOVÁ-PFEFFERMANNOVÁ, N. (2008): *Gesta a mimika: učební texty pro studenty nonverbálního a komediálního divadla.*

Knihy je učebním textem pro studenty divadla a zabývá se zcela neverbální komunikací. Autorka rozděluje neverbální komunikaci na gestiku, mimiku, haptiku, kinesiku, proxemiku, dynamiku a olfaktoriku.⁸⁹ Jednotlivé složky jsou vysvětleny, přičemž u některých z nich jsou uvedeny rozdíly v jejich chápání mezi různými kulturami.

U gestiky v souvislosti s kulturou autorka vidí rozdíly. Zde popsala několik gest a jejich odlišný význam v různých kulturách, přičemž gesta vybírala z knihy *Řeč těla – Body talk* od Desmonda Morrisa (Morris, 2004). Pozornost věnovala pozdravům, kdy „v západních zemích je podání ruky zcela samozřejmé gesto, ale v jiných kulturních oblastech se toto gesto nemusí setkat s odpovídající reakcí.“⁹⁰ V Japonsku musíme při loučení nechat našeho průvodce, aby se uklonil poslední.⁹¹

Ve výkladu o chápání gest v různých kulturách autorka použila gesta jako například:

- „Přitisknout natažený pravý ukazováček doprostřed tváře znamená ve Francii „Děláš si ze mne blázny“, v Itálii a Libii totéž gesto značí vyjádření obdivu k nějaké ženě, v jižním Španělsku je tímto gestem označena zženštilost, slabošství, v Německu gestem vyjadřujeme „Jsi blázen“.“⁹²

⁸⁹ ZÁRUBOVÁ-PFEFFERMANNOVÁ, N. (2008): *Gesta a mimika: učební texty pro studenty nonverbálního a komediálního divadla*, s. 22.

⁹⁰ ZÁRUBOVÁ-PFEFFERMANNOVÁ, N. (2008): *Gesta a mimika: učební texty pro studenty nonverbálního a komediálního divadla*, s. 39.

⁹¹ ZÁRUBOVÁ-PFEFFERMANNOVÁ, N. (2008): *Gesta a mimika: učební texty pro studenty nonverbálního a komediálního divadla*, s. 39.

⁹² ZÁRUBOVÁ-PFEFFERMANNOVÁ, N. (2008): *Gesta a mimika: učební texty pro studenty nonverbálního a komediálního divadla*, s. 36.

- „Stisk obou tváří pravou rukou mezi palcem a ukazovákem má vyjadřovat v Nizozemsku, Německu a Itálii starostlivost, chceme-li o někom říci: „Je hubený a nemocný.“ Posunutím stejného gesta nepatrně k bradě vyjadřujeme v Řecku „krásná“.“⁹³
- „Kousnutí do kloubu ukazováčku si v Itálii vysvětlíme slovy „Já se zlobím“, v Saúdské Arábii „Je mi líto“.“⁹⁴
- „Oba ukazováčky těsně vedle sebe značí v Japonsku napjaté vztahy, v Egyptě pozvání „do postele“ a v Itálii a Řecku čistě konstatují, že dva lidé patří k sobě, jsou manželé.“⁹⁵

Další část věnující se podání ruky také autorka popisuje z hlediska souvislosti s různými kulturami. Píše, že „V naší kultuře je podání ruky velice běžné a formalizované gesto“, „podání ruky je nejrozšířenější způsob pozdravu v západní společnosti. Není to ale rozhodně tak univerzální gesto jako pozdravný pohled s povytažením obočí. V arabských zemích se lidé navzájem zdraví políbením na vousy, Bantuové se uchopí za ruce a pomalu je zvedají do výše, Eskymáci se třou nosem o sebe. V jiných kulturních oblastech při pozdravu k dotyku nedochází vůbec.“⁹⁶

Autorka se v knize také zabývá ústy jako nejvýraznějším mimickým nástrojem.⁹⁷ V případě úsměvu, který je jedním z mimických projevů tvořených ústy, lze podle autorky říci, že také závisí mimo jiné i na kulturním prostředí, nicméně autorka uvádí pouze příklad tzv. pozdravného úsměvu, který je doprovázený krátkým povytažením obočí, přičemž tvrdí, že jde o gesto zcela univerzální, které je běžně používáno ve všech kulturách.⁹⁸ „Existuje jeden velice standardizovaný úsměv, pozdravný úsměv, který je doprovázen krátkým povytažením obočí – toto mimické gesto je zcela univerzální, používané ve všech studovaných

⁹³ ZÁRUBOVÁ-PFEFFERMANNOVÁ, N. (2008): Gesta a mimika: učební texty pro studenty nonverbálního a komediálního divadla, s. 36.

⁹⁴ ZÁRUBOVÁ-PFEFFERMANNOVÁ, N. (2008): Gesta a mimika: učební texty pro studenty nonverbálního a komediálního divadla, s. 36.

⁹⁵ ZÁRUBOVÁ-PFEFFERMANNOVÁ, N. (2008): Gesta a mimika: učební texty pro studenty nonverbálního a komediálního divadla, s. 36.

⁹⁶ ZÁRUBOVÁ-PFEFFERMANNOVÁ, N. (2008): Gesta a mimika: učební texty pro studenty nonverbálního a komediálního divadla, s. 36.

⁹⁷ ZÁRUBOVÁ-PFEFFERMANNOVÁ, N. (2008): Gesta a mimika: učební texty pro studenty nonverbálního a komediálního divadla, s. 58.

⁹⁸ ZÁRUBOVÁ-PFEFFERMANNOVÁ, N. (2008): Gesta a mimika: učební texty pro studenty nonverbálního a komediálního divadla, s. 58.

kulturních prostředcích od indiánů Jižní Ameriky po obyvatele Nové Guiney.⁹⁹ Zajímavé je, že i doba povytažení obočí je všude stejná a je stabilně okolo jedné šestiny vteřiny.¹⁰⁰

Další částí z neverbální komunikace, které se autorka věnuje, je proxemika. Zárubová-Pfeffermannová píše, že „u Američanů je větší velikost osobního prostoru než u Evropanů, u Evropanů je větší než u Arabů a Japonců.“¹⁰¹

Zhodnocení: Krátké příklady interkulturních rozdílů ilustrující některé součásti neverbální komunikace. V této knize se nejvíce pojednává o gestech a mimice, jak už naznačuje sám titul knihy, ovšem gestika je rozebrána o něco důkladněji. Autorka se soustředí na pozdravy, kdy uvádí, že hlavně v západních zemích je podání ruky zcela samozřejmé gesto, zatímco v Japonsku se nejen liší způsob pozdravu – nepodává se ruka jako ve většině ostatních států, ale i pořadí komunikantů je jiné; např. našeho průvodce musíme nechat, aby se uklonil jako poslední. Dále se autorka ohlíží na kultury, jako je Francie, Itálie, Libie, Španělsko a Německo, v případě gesta přitisknutého nataženého pravého ukazováčku vprostřed tváře. Nizozemsko, Německo, Itálie a Řecko je zastoupeno v popisu gesta stisku obou tváří k sobě pravou rukou palcem a ukazovákem. Za nejvýraznější mimický nástroj autorka považuje ústa a s nimi spojený úsměv. Píše o tzv. standardizovaném pozdravném úsměvu, který je doprovázen krátkým povytažením obočí. Tento mimický prvek je prý používán od indiánů Jižní Ameriky po obyvatele Nové Guiney.

7) VYMĚTAL, J. (2008): Průvodce úspěšnou komunikací: efektivní komunikace v praxi.

Autor v knize poskytuje mnoho rad, informací, zásad a zkušeností, které mohou čtenáři pomoci zvládnout efektivní komunikaci. Kniha obsahuje jak teoretické, tak praktické pasáže, proto o ní můžeme říci, že je na pomezí teoreticky odborného stylu a stylu prakticky odborného, z důvodu většího počtu stran s teoretickými pasážemi ji ale řadíme mezi knihy teoreticky odborné. Neverbální komunikaci je v knize věnována celá jedna poměrně rozsáhlá kapitola, kde autor nejdříve rozčleňuje neverbální komunikaci na řeč těla a signály komunikace osobnosti. Řeč těla člení na gestiku, mimiku, kineziku, viziku, haptiku,

⁹⁹ ZÁRUBOVÁ-PFEFFERMANNOVÁ, N. (2008): Gesta a mimika: učební texty pro studenty nonverbálního a komediálního divadla, s. 59.

¹⁰⁰ ZÁRUBOVÁ-PFEFFERMANNOVÁ, N. (2008): Gesta a mimika: učební texty pro studenty nonverbálního a komediálního divadla, s. 59.

¹⁰¹ ZÁRUBOVÁ-PFEFFERMANNOVÁ, N. (2008): Gesta a mimika: učební texty pro studenty nonverbálního a komediálního divadla, s. 34.

proxemiku a posturologii.¹⁰² Dále tato kapitola obsahuje část věnující se rozdílnosti kultur. Téměř každá součást neverbální komunikace je zde popsána z hlediska rozdílného chápání v nejrůznějších kulturách. Každé součásti neverbální komunikace je věnován poměrně krátký text.

Ohledně gestiky v různých kulturách autor píše, že „mezi jednotlivými národy existují rozdíly nejen ve významu jednotlivých gest, ale i v jejich množství. Z psychologických výzkumů vyplývá, že když Fin udělá rukou jeden posunek, Ital jich za stejnou dobu udělá 80, Francouz 120 a Mexičan 170.“¹⁰³ Dále autor udává příklady gestiky u nejrůznějších národů. Například „v Turecku ukázat na někoho prstem je urážkou“, „nezdvořilý nesouhlas Japonců nevyjádří verbálně, ale začne pofrkávat a kývat trupem dopředu a dozadu“, „v Itálii je považováno roztažení dvou prstů (véčko) za urážlivé gesto, zatímco u nás se jedná o symbol vítězství.“¹⁰⁴

V případě mimiky autor popisuje zejména úsměvy a pláč. „Němci, podobně jako Češi úsměvy šetří, zatímco Američané prosazují životní styl „vždy s úsměvem“, Japonci svou mimiku výrazně kontrolují.“¹⁰⁵ Co se týče pláče „Na rozdíl od dívek je v Evropě i Severní Americe nevhodný pláč chlapců.“¹⁰⁶

Z dalších částí neverbální komunikace autor rozepisuje případ viziky, kde přímý oční kontakt je považován za projev poctivosti v zemích střední a severní Evropy, v USA a Kanadě. V arabských zemích nesmíme důvěrně zamrkat na jakoukoliv ženu nebo dívku. V Indonésii i Japonsku se nesmíme dívat do obličeje výše postavenému člověku během celého rozhovoru, tím mu vyjadřujeme zdvořilost a úctu. V Portoriku se děti nesmí do očí dospělým dívat vůbec.¹⁰⁷

Haptika dle autora zahrnuje podání ruky. „Při pozdravu se jednotlivé národy od sebe významně liší.“¹⁰⁸ Autor uvádí příklad Francie, kde si lidé na pracovišti podají ruku nejméně dvakrát za den, zatímco ve Švédsku se rukama pokud možno vůbec nepotřásá. Dále se zde autor zabývá polibky při setkáních, kdy udává, že například u nás se při setkání lidé políbí na tvář jednou, zatímco ve Francii dvakrát a ve Švýcarsku dokonce třikrát.¹⁰⁹

¹⁰² VYMĚTAL, J. (2008): Průvodce úspěšnou komunikací: efektivní komunikace v praxi, s. 56.

¹⁰³ VYMĚTAL, J. (2008): Průvodce úspěšnou komunikací: efektivní komunikace v praxi, s. 102.

¹⁰⁴ VYMĚTAL, J. (2008): Průvodce úspěšnou komunikací: efektivní komunikace v praxi, s. 103.

¹⁰⁵ VYMĚTAL, J. (2008): Průvodce úspěšnou komunikací: efektivní komunikace v praxi, s. 103.

¹⁰⁶ VYMĚTAL, J. (2008): Průvodce úspěšnou komunikací: efektivní komunikace v praxi, s. 103.

¹⁰⁷ VYMĚTAL, J. (2008): Průvodce úspěšnou komunikací: efektivní komunikace v praxi, s. 103.

¹⁰⁸ VYMĚTAL, J. (2008): Průvodce úspěšnou komunikací: efektivní komunikace v praxi, s. 103.

¹⁰⁹ VYMĚTAL, J. (2008): Průvodce úspěšnou komunikací: efektivní komunikace v praxi, s. 103 – 104.

Zhodnocení: Časté zmínky s příklady u téměř každé součásti neverbální komunikace. Gestikou se autor zabýval opět ve větší míře než mimikou. Zaměřuje se především na množství posunků při komunikaci s druhými. Zmíněnými zeměmi jsou Finsko, Itálie, Francie a Mexiko. V případě mimiky autor popisuje zejména úsměvy a pláč a jako kultury uvádí německou, českou, americkou a japonskou.

8) KONEČNÁ, Z. (2009): *Základy komunikace.*

Jde o učební text – skriptum, proto jej řadíme do odborných publikací. Kniha obsahuje základní informace o komunikaci, a to jak verbální, tak i neverbální. V kapitole věnující se neverbální komunikaci podává kniha pouze základní informace o jednotlivých složkách neverbální komunikace.

Autorka udává pouze jeden příklad rozdílně chápaného gesta: „*palec a ukazováček ve spojení do tvaru písmene „o“ jsou interpretovány v různých částech světa v zcela odlišném významu – ve Spojených státech znamenají „OK“, v Japonsku se jedná o označení pro „peníze“, v některých kulturách Jižní Ameriky jde o velmi vulgární výraz a v Tunisku je chápán tento projev jako „zabiju tě“.*“¹¹⁰

Dále autorka uvádí, že „národy se od sebe liší velmi výrazně také v bezprostředním projevování pocitů, nálad – např. u Jihoevropanů či Latinoameričanů lze pozorovat výrazné neverbální projevy, jejichž prostřednictvím dávají zcela volných průchod svým aktuálním emocím, naopak např. u Japonců či Číňanů, ale také Angličanů či Švédů lze jen velmi obtížně získat jakoukoli neverbální zpětnou vazbu.“¹¹¹

O mimice a její kulturní podmíněnosti se autorka nezmiňuje. Ostatním druhům neverbální komunikace rovněž ne.

Zhodnocení: Část jedné kapitoly s pouze jedním příkladem u gestiky – palec a ukazováček ve spojení do tvaru písmene „o“. Toto gesto je jinak interpretováno v USA, Japonsku, Jižní Americe a v Tunisku. Mimika v různých kulturách zohledněna není.

9) PRŮCHA, J. (2010): *Interkulturní komunikace.*

V této knize Průcha vysvětluje, co je to interkulturní komunikace, provádí typologii národních kultur a jejich specifčnosti, dále se věnuje nejrůznějším jazykům. Kniha je tedy věnována z velké většiny pouze verbální stránce komunikace a téměř zcela vynechává neverbální stránku. Jediné malé připomenutí, které se týká neverbální stránky komunikace, je

¹¹⁰ KONEČNÁ, Z. (2009): *Základy komunikace*, s. 130.

¹¹¹ KONEČNÁ, Z. (2009): *Základy komunikace*, s. 131.

část knihy věnovaná komunikační etiketě, kde Průcha píše, že „komunikační etiketa v interkulturním aspektu zahrnuje např. tyto záležitosti verbální a neverbální komunikace:“¹¹²

- Pozdravy (můžeme řadit do gestiky). Průcha píše, že „na rozdíl od Evropanů, kteří si při setkání podávají ruku, v kultuře některých asijských národů je tělesný kontakt při pozdravení nevhodný, nebo je dokonce tabu. Zatímco Japonci obvykle při setkání nepodávají ruku, nýbrž se uklánějí, Číňané ruku podávají, a to jak cizincům, tak mezi sebou, avšak neuklánějí se.“¹¹³ Ale i mezi Evropany je rozdíl: „Obyvatelé Středomoří (Francouzi, Španělé, Italové aj.) pokud jsou přátelé či známí, se při setkání líbají na obě tváře, a to příslušníci obou pohlaví. V Gruzii se vzájemně líbají na tváře i muži, setkají-li se na ulici apod.“¹¹⁴

- Usmívání (můžeme řadit do mimiky). Autor uvádí, že „Evropané i Američané vyjadřují úsměvem sympatie, přátelský vztah, dobrou náladu aj.“¹¹⁵ V kultuře Japonců, Korejců a Vietnamců je úsměv často výrazem nejistoty, omluvy, rozpaků, zmatku aj., což je někdy Evropany interpretováno jako negativní gesto – např. mnozí Češi mylně interpretují úsměv Vietnamců v situacích, kdy může z jejich strany vyjadřovat spíše rozpačitost, neznalost či negativní postoj než radostný pocit, nebo dokonce výsměch.¹¹⁶

- Potlačování emocí (můžeme řadit též do mimiky). Zvláštním rysem interkulturní komunikace je to, jak příslušníci jednotlivých kultur dávají najevo, či naopak potlačují projevy svých emocí.¹¹⁷ V Evropě lze z tohoto hlediska vést jakousi geografickou hranici: Čím severněji sídlí určité etnikum, tím jsou projevy emocí v komunikaci tlumenější, naopak čím jižněji, tím jsou emoce v komunikaci výrazněji projevovány.¹¹⁸ Takto je rozdílná komunikace např. Švédů, Finů či Norů ve srovnání s komunikací Italů, Francouzů nebo Španělů. Pro Číňany a Japonce je charakteristické skrývání emocí, proto se třeba Číňané neusmívají při představování cizincům, což však nelze interpretovat jako nezájem či nezdvořilost. Existuje zde ale jedna výjimka, společná Japoncům i Číňanům: Je to zvláštní zvuk jemného syknutí vydávaný po vyslechnutí nějaké žádosti či návrhu, kterým lze vyhovět; v případě zaslechnutí tohoto signálu se doporučuje od žádosti ustoupit nebo ji nějak zmírnit.¹¹⁹

¹¹² PRŮCHA, J. (2010): Interkulturní komunikace, s. 41.

¹¹³ PRŮCHA, J. (2010): Interkulturní komunikace, s. 41.

¹¹⁴ PRŮCHA, J. (2010): Interkulturní komunikace, s. 41.

¹¹⁵ PRŮCHA, J. (2010): Interkulturní komunikace, s. 41.

¹¹⁶ PRŮCHA, J. (2010): Interkulturní komunikace, s. 41.

¹¹⁷ PRŮCHA, J. (2010): Interkulturní komunikace, s. 42.

¹¹⁸ PRŮCHA, J. (2010): Interkulturní komunikace, s. 42.

¹¹⁹ PRŮCHA, J. (2010): Interkulturní komunikace, s. 42.

Zhodnocení: Krátká část jedné kapitoly s několika příklady. Prostor je věnován gestice a mimice, i když v poměrně krátkém úseku. Do gestiky řadí autor pozdravy – zde Průcha popisuje rozdíly při pozdravech mezi Evropany, asijskými národy, obyvateli středomoří. Do mimiky řadí autor usmívání a potlačování emocí, kde uvádí rozdíly mezi Evropany a Američany. Uvádí, že pro Číňany a Japonce je typické naprosté skrývání emocí. V Evropě čím blíže jsme jihu, tak tím výrazněji se emoce projevují.

3.2.2 Popularizační knihy

10) LEWIS, D. (1989): Tajná řeč těla.

Kniha vysvětluje, jak úspěšně používat řeč těla, aby člověk udělal dobrý dojem na druhé a získal si lidi na svou stranu. Jde o knihu plnou praktických příkladů a rad, jak dosáhnout úspěchu při jednání s druhými.

V knize se autor často zmiňuje o nejruznějších rozdílech neverbální komunikace v různých kulturách. Nejde o informace shromážděné v rámci jedné kapitoly, ale v několika kapitolách podává autor nejruznější příklady.

V případě gest Lewis píše, že „mnohé symboly jsou specifické pro určitou kulturu nebo oblast a nemohou být mimo ni přesně interpretovány.“¹²⁰ Například pro naznačení sebevraždy si na Nové Guineji sevrou krk jednou rukou, Severoameričané zamíří jedním nebo dvěma prsty na svůj spánek symbolizující pistoli, zatímco Japonci mocně pohybují paží se sevřenou pěstí.¹²¹

V arabských státech např. potřesení hlavou ze strany na stranu znamená „ano“, zatímco trhnutí hlavou vzhůru a mlasknutí jazykem znamená odmítnutí, nesouhlas.¹²² Šroubovací pohyb prstu přiloženého ke spánku, naznačující potrhlost, je v mnoha zemích urážkou. Avšak v Německu je tentýž symbol pokládán za tak urážlivý, že lidé, kteří ho použijí, mohou být uvězněni pro výtržnictví.¹²³ V Saudské Arábii např. jeden člověk políbí druhého na temeno hlavy, když chce naznačit omluvu. V Jordánsku a v některých jiných arabských zemích cvrnkání nehtem palce pravé ruky napříč přes zuby je znamením, že

¹²⁰ LEWIS, D. (1989): Tajná řeč těla, s. 26.

¹²¹ LEWIS, D. (1989): Tajná řeč těla, s. 26 – 27.

¹²² LEWIS, D. (1989): Tajná řeč těla, s. 162.

¹²³ LEWIS, D. (1989): Tajná řeč těla, s. 162.

dotyčná osoba má omezené prostředky. Libyjští muži si zavrtávají konečkem ukazováku do tváře, hovoří-li s krásnou ženou.¹²⁴

V další části knihy, jež se věnuje gestům, je popsáno nejčastěji používané zkřížení nohou u Evropanů, Australanů a Novozéland'anů, kteří si nejčastěji nohu zkříží přes druhou v oblasti lýtka.¹²⁵

V kapitole zabývající se podáním ruky autor popisuje různé styly podání ruky od silného stisku po stisk „leklá ryba“, přičemž dodává, že tento stisk je typický pro muslimské ženy zdravící Evropany.¹²⁶

V kapitole věnující se mimickému projevu – úsměvu – autor popisuje vhodnost a nevhodnost spontánního úsměvu v různých částech USA. „Největší používání úsměvu bylo zjištěno v Atlantě, Louisville, Memphisu a Nashville.“¹²⁷

Kapitola pojednávající o zrakovém kontaktu nabádá čtenáře, aby si dali pozor na míru zrakového kontaktu v různých kulturách, protože například příliš mnoho pohledů bylo pokládáno u Afričanů, Asijců a Indiánů za projev nadřazenosti, neúcty, hrozby nebo urážky. Příliš málo pohledů si zejména Arabové a Severoameričané vykládali jako nedostatek pozornosti a nezdvořilosti.¹²⁸

Autor se v knize kromě gestiky a mimiky věnuje ještě proxemice, kde popisuje nevoli Evropanů a Severoameričanů při narušení jejich intimního prostoru cizími osobami.¹²⁹ Naopak v Saudské Arábii používají dle autora arabští muži mnohem menší osobní zónu než muži ze západních zemí, osobní zóna Australanů je přibližně 65 cm, Japonců naopak pouze okolo 30 cm.¹³⁰

Zhodnocení: Časté zmínky s příklady interkulturních rozdílů v jednotlivých kapitolách. Gestice se autor věnuje ve značné míře, mimice o něco méně. Co se týče gestiky, autor vysvětluje různé příklady gest, jako je např. gesto naznačující sebevraždu, dále se zabývá rozdílným gestem podání ruky u muslimských žen. Popisuje také rozdíl ve zkřížení nohou, kde odkazuje na země Austrálie, Nový Zéland a obyvatele Evropy ve srovnání s USA. Oblast mimiky se soustředí zejména na úsměvy a to v nejrůznějších částech USA. Do mimiky autor také řadí zrakový kontakt, kde popisuje rozdíl mezi

¹²⁴ LEWIS, D. (1989): Tajná řeč těla, s. 162.

¹²⁵ LEWIS, D. (1989): Tajná řeč těla, s. 163.

¹²⁶ LEWIS, D. (1989): Tajná řeč těla, s. 121.

¹²⁷ LEWIS, D. (1989): Tajná řeč těla, s. 83.

¹²⁸ LEWIS, D. (1989): Tajná řeč těla, s. 133 – 134.

¹²⁹ LEWIS, D. (1989): Tajná řeč těla, s. 96.

¹³⁰ LEWIS, D. (1989): Tajná řeč těla, s. 102 – 103.

Afričany, Asijci a Indiány na jedné straně a mezi Araby a Severoameričany na straně druhé.

11) TEGZE, O. (2003): *Neverbální komunikace: co vám prozradí lidské chování a jednání a jak toho využít.*

Kniha je věnována neverbální komunikaci a nabízí velmi obsáhlý, podrobný a odborný pohled na danou problematiku. Autor vysvětluje, co prozrazuje postoj, chůze, sezení, pohyby rukou, trupu, pánve, krku, šíje a hlavy, jak jsou v těle přenášeny a umocňovány emoce a co vše lze během přenosu emocí z těla vyčíst.

Co se týče gest v různých kulturách, píše Tegze, že „V dnešním globalizovaném světě, kde je možné se seznamovat rychle a na vlastní oči s různými kulturami, patří do základní výbavy lidí i částečná znalost základních rozdílů a schopnost je uplatnit v kontaktu s příslušníky jiných kultur.“¹³¹ Ve své knize autor uvádí příklad srovnání rozdílů v tělesném kontaktu. Zmiňuje příklady dvou arabských mužů držících se při hovoru kolem ramen. Nutno dodat, že v našich podmínkách by to vzbudilo pozornost a určitě mnoho lidí by chvíli zkoumalo sexuální orientaci dvojice.¹³² Takový kontakt je u nás „dovolen“ jen za určitých situací. Jednou z nich je kontakt mezi otcem a synem nebo výrazně starším a mladším mužem. Dále uvádí příklad Japonců, kteří jsou ve vyjadřování emocí velmi zdrženliví a dokonce ani ve svých rodinách nebo mezi přáteli si nepodávají ruce.¹³³

O mimice a její kulturní rozlišnosti se Tegze v knize nezmiňuje.

Zhodnocení: Pouze krátká zmínka o interkulturně vázaných gestech s příkladem. Autor se zmiňuje o gestice v souvislosti s přátelskými počiny arabských mužů při hovoru a také o Japoncích, kteří jsou dle něj ve vyjadřování emocí chladní. O mimice se autor ve vztahu k různým kulturám nezmiňuje vůbec.

12) MORRIS, D. (2009): *Bodytalk – Řeč těla.*

Kniha Desmonda Morrise je v podstatě slovníkem gest. Je jich zde uvedeno velké množství, jsou rozdělené podle části těla, která gesto provádí či ke které se gesto vztahuje. U každého gesta je uveden význam, způsob provedení včetně obrázku, dále kontext pojednávající o všem, co je o daném gestu známo, a výskyt vymezující geografickou oblast, kde se dané gesto používá.

¹³¹ TEGZE, O. (2003): *Neverbální komunikace: co vám prozradí lidské chování a jednání a jak toho využít*, s. 354.

¹³² TEGZE, O. (2003): *Neverbální komunikace: co vám prozradí lidské chování a jednání a jak toho využít*, s. 354.

¹³³ TEGZE, O. (2003): *Neverbální komunikace: co vám prozradí lidské chování a jednání a jak toho využít*, s. 354.

Příkladem může být:

- Běžně rozšířené gesto „úder pěstí do dlaně“, které znamená „zlobím se“, může na Středním východě znamenat sexuální výzvu, v západní Africe „ujednáno, platí“.¹³⁴
- Gesto „kartáč“, kdy zakloníme hlavu a hřbetem prstů si několika rychlými tahy „vykartáčujeme“ spodní část brady, v jižní Itálii znamená „ne“, v Řecku „(ale já nic) nemám“, dále v Řecku a severní Francii „nevěřím ti ani slovo“, v Belgii, Francii, severní Itálii, Tunisku a oblasti bývalé Jugoslávie znamená okázalý nezájem, v Portugalsku, „nevím“.¹³⁵
- „Toporné vztyčený malíček“ na Bali znamená „špatná zpráva“, nepříznivý vývoj okolností“, ve Středomoří „příliš malý penis“, v některých částech Evropy a Jižní Ameriky „slabý, hubený, tenký“, v Japonsku „žena“. Pokud vztyčený malíček zvedneme k uchu a s nakloněnou hlavou „posloucháme“ znamená v Evropě a zejména ve Francii „znám tvoje tajemství“.¹³⁶

Mimika ani další druhy neverbální komunikace v knize zastoupeny nejsou vůbec, celá kniha se týká významu gest v různých kulturách.

Zhodnocení: Celá kniha o rozdílnostech chápání gest, a tak autor ve své knize zmiňuje snad všechny země (geografické oblasti) a s nimi spojená gesta, která se v těchto daných zemích uplatňují a jsou zároveň místními zvyky. Celá kniha se věnuje pouze gestům, neobsahuje informace o mimice.

13) CLAYTON, P. (2004): *Řeč těla: čtěte gesta, mluvejte svými pohyby.*

Kniha je typicky popularizační. Autor se snaží, aby si čtenáři po přečtení knihy zlepšili svoji schopnost správně si vyložit a používat nejrůznější gesta, která jsou běžná při jednáních, pohovorech a při řízení lidí. Co se týče gestiky, mimiky a dalších druhů neverbální komunikace v různých kulturách, v závěru knihy je celá jedna kapitola s názvem Mezinárodní etiketa, která se v největší míře specializuje na podstatné skutečnosti vztahující se k seznamování a zdravení v různých kulturách. Rovněž obeznámuje například se zdvořilostními principy v dané zemi.

Kapitola je přehledně rozdělena na geografické úseky: Evropa, Střední východ a arabský svět, Afrika, Austrálie a Oceánie, Indický subkontinent, Čína a dálný východ, Střední

¹³⁴ MORRIS, D. (2009): *Bodytalk – Řeč těla*, s. 29 – 30.

¹³⁵ MORRIS, D. (2009): *Bodytalk – Řeč těla*, s. 8 – 10.

¹³⁶ MORRIS, D. (2009): *Bodytalk – Řeč těla*, s. 65 – 67.

a Jižní amerika a Severní Amerika. Z každé jmenované oblasti zmíníme nejdůležitější a nejzajímavější prvky gestiky a mimiky, podrobnější popis by přesáhl rozsah naší práce.

Autor uvádí, že ve Finsku muži i ženy, a často i děti komunikačním partnerům při představování potřesou rukou. Budete-li stát se založenýma rukama, bude to pokládáno za aroganci. Chcete-li si přehodit nohu přes nohu, udělejte to ve výši kolenou, ne kotníků.¹³⁷ V Británii je podání ruky hlavním formálním pozdravem – nepoužívá se při neformálních příležitostech a mladší lidé ho používají méně než starší. Mimo rodinu a okruh přátel jsou objetí a polibky velmi vzácné.¹³⁸

V Dánsku se ruce tisknou většinou pevně a krátce; pokud zdravíte dvojici, podejte ruku nejdřív ženě. Děti se učí, že mají nabízet ruku a udržovat oční kontakt. Podání rukou ve Francii jsou rychlá, jednoduchá, často provázená potřesením nahoru a dolů; muž by měl počkat, až mu žena podá ruku jako první. Francouzi nelíbají na tváře, dokonce ani lidi, které dobře znají – jen se dotknou tvářemi a pošlou polibek vzduchem.¹³⁹ Zajímavé je, že se neusmívají na cizí lidi. I když Francouzi gestikulují, během pracovního jednání bývá řeč jejich těla i chování pod kontrolou. K charakteristickým příkladům patří popotáhnutí spodního víčka oka („Ty ze mě nebudeš dělat hlupáka.“) a pokrčení ramen s dlaněmi od sebe („To mě netrápí.“) nebo s dlaněmi zvednutými do výše hrudi („Co ode mě očekáváte, že s tím udělám?“).¹⁴⁰

Clayton píše, že „*Italové mají mezi Evropany nejvřelejší vztah k tělesným dotykům – známí se líbají na tváře, přátelé mužského pohlaví se často objímají nebo se procházejí navzájem do sebe zavěšení.*“¹⁴¹ Nejznámější italským gestem je pokrčení ramen se zdviženými dlaněmi, což znamená: „Nevím“. Cvrnkání prstem do brady naznačuje netrpělivost.¹⁴²

Jako poslední příklad z oblasti Evropy uvedeme Norsko, kde podání ruky je krátké a pevné. Mimo okruh přátel a rodiny, zejména pak při pracovních jednáních, mají Norové sklon vyhýbat se tělesnému kontaktu. Clayton zdůrazňuje, že „nemáme nikomu dávat svou paži kolem ramen, ani nikoho poplácávat po zádech.“¹⁴³

Standardním pozdravem v islámských a arabsky mluvících zemích je salaam. Provádí se tak, že se pravou dlaní dotknete hrudi v místě, kde máte srdce, potom pohybujete

¹³⁷ CLAYTON, P. (2004): Řeč těla: čtete gesta, mluvíte svými pohyby, s. 136.

¹³⁸ CLAYTON, P. (2004): Řeč těla: čtete gesta, mluvíte svými pohyby, s. 136.

¹³⁹ CLAYTON, P. (2004): Řeč těla: čtete gesta, mluvíte svými pohyby, s. 137.

¹⁴⁰ CLAYTON, P. (2004): Řeč těla: čtete gesta, mluvíte svými pohyby, s. 137.

¹⁴¹ CLAYTON, P. (2004): Řeč těla: čtete gesta, mluvíte svými pohyby, s. 139.

¹⁴² CLAYTON, P. (2004): Řeč těla: čtete gesta, mluvíte svými pohyby, s. 139.

¹⁴³ CLAYTON, P. (2004): Řeč těla: čtete gesta, mluvíte svými pohyby, s. 140.

předloktím v oblouku směřujícím vzhůru a ven.¹⁴⁴ Arabští muži používají mnoho tělesných doteků. Podání ruky se často prodlužuje a muži, kteří se navzájem dobře znají, mohou jeden druhému stisknout lokty.¹⁴⁵ Autor opět zdůrazňuje, že se máme vyvarovat ukazování a už vůbec se nesmí ukazovat na jinou osobu, je to vrchol neomalenosti.

V Libanonu přikývnutí znamená „Ano“, zatímco ostrý pohyb hlavou vzhůru a zdvižené obočí znamená „Ne“.¹⁴⁶

V Jihoafrické republice se na podání ruky klade velký důraz. V Ghaně se děti cvičí v tom, že nemají dívat na dospělé – považuje se to za drzost. V Maroku jsou podání ruky vřelá a srdečná a lidé, kteří se blíže znají, si mohou navzájem letmo políbit hřbetní část prstů na znamení zvláštní úcty.¹⁴⁷ Přátelé se objímají a dotknou se tvářemi dvakrát na každé straně, anebo čtyřikrát, když se jedná o opravdu blízké přátele.

Australané a Novozélandané se zdraví pevným, přátelským podáním ruky. Navázání a udržování vhodného kontaktu očí je při obchodních schůzkách velmi důležité. Polynéští Maurové – domorodci na Novém Zélandu – se zdraví tak, že si tisknou nosy.¹⁴⁸ Mezi australskými muži bývá poplácání po zádech hraničním gestem pro vyjádření přátelství a úcty. Co se týče Fidžanů, tak při zdravení přikývnu hlavou a řeknou „Bula“ („Dobrý den“). S cizinci si však potřesou rukou. Oční kontakt je vhodný a pozdrav je provázen velkým množstvím smíchu.¹⁴⁹

V Indii by se západní žena neměla snažit potřást rukou s indickým mužem. Indické ženy si s cizinkami podávají ruce, muži však nikoli. Indičtí obchodníci mohou projevovat uznání či obdiv nadšeným poplácáváním po zádech.¹⁵⁰ Jediným indickým gestem je chytit někoho za ušní lalůček, což je podle kontextu buď výraz výčitek, soucitu nebo otevřenosti. Pokyvování hlavou ze strany na stranu je další typicky indické gesto, které vyjadřuje upřímnost.¹⁵¹

Clayton píše, že „*V Číně rádi tleskají, a to dokonce i místo pozdravu; měli byste jim odpovědět rovně zatleskáním.*“¹⁵² Západní způsob podávání ruky se čím dál víc stává nejběžnější formou pozdravu, obzvláště v obchodním styku, ale kývnutí nebo poklona jsou rovněž v pořádku. Tradičním pozdravem v Japonsku je samozřejmě poklona. Značné

¹⁴⁴ CLAYTON, P. (2004): Řeč těla: čtete gesta, mluvíte svými pohyby, s. 142.

¹⁴⁵ CLAYTON, P. (2004): Řeč těla: čtete gesta, mluvíte svými pohyby, s. 142.

¹⁴⁶ CLAYTON, P. (2004): Řeč těla: čtete gesta, mluvíte svými pohyby, s. 146.

¹⁴⁷ CLAYTON, P. (2004): Řeč těla: čtete gesta, mluvíte svými pohyby, s. 149.

¹⁴⁸ CLAYTON, P. (2004): Řeč těla: čtete gesta, mluvíte svými pohyby, s. 149.

¹⁴⁹ CLAYTON, P. (2004): Řeč těla: čtete gesta, mluvíte svými pohyby, s. 149.

¹⁵⁰ CLAYTON, P. (2004): Řeč těla: čtete gesta, mluvíte svými pohyby, s. 150.

¹⁵¹ CLAYTON, P. (2004): Řeč těla: čtete gesta, mluvíte svými pohyby, s. 150.

¹⁵² CLAYTON, P. (2004): Řeč těla: čtete gesta, mluvíte svými pohyby, s. 155.

rozšířené je také západní podání ruky, ale s mírnějším stiskem. Většina Japonců považuje přímý kontakt očí za zastrašování.¹⁵³

Z Jižní Ameriky zmíníme Argentinu, kde Clayton uvádí, že „*Argentinci mají rádi přesvědčivá gesta a vzájemně se zdraví polibkem na tvář.*“¹⁵⁴ Gesta jsou zde velmi důležitá. Přejíždění konečky prstů jedné ruky směrem ven pod čelistí a bradou, přičemž dlaň je obrácena ke krku, znamená: „Nevím, nestarám se o to, kdo ví?“. Když někdo spojí konečky prstů jedné ruky a ukáže jimi mírně vzhůru, načež několikrát pohne rukou nahoru a dolů, znamená to: „Co očekáváte?“. ¹⁵⁵ Brazilec si může jako výraz úcty či obdivu mačkat ušní lalůček. Když někdo sevře ruku v pěst s palcem mezi ukazovákem a prostředníkem, přičemž palec míří nahoru, znamená to v Brazílii „hodně štěstí“, zatímco bouchání pěstí do dlaně ve tvaru misky je vulgární. Pro zdůraznění něčeho se louská prsty a přitom se rychle pohybuje rukou směrem od sebe a dolů.¹⁵⁶

Poslední zmíněnou oblastí je Severní Amerika, kde například v Kanadě je standardní pevné podání ruky s přímým očním kontaktem. U Kanadčanů se projevuje sklon k poměrně rezervovanosti a příliš negestikulují. Obecně nemají rádi doteky, snad kromě některých případů rozpačitého poplácání po zádech.¹⁵⁷ V USA normu představuje pevné podání ruky a důvěrný oční kontakt očí. Muži mají sklon pohlížet na láskyplné mazlení jako na urážku mužnosti a dokonce ani ženy se nemazlí, neobjímají a nelíbají tolik jako v Evropě. V USA je zakořeněno poměrně časté mrkání či mhouření očí. Má různé významy, např. přátelství, flirtování nebo „Dělám si legraci“.¹⁵⁸

Zhodnocení: Jedna kapitola s několika příklady. Z knihy se dozvídáme především o gestice v různých kulturách, a to především o pozdravech. Autor rozebírá ale i další zajímavá gesta, která jsou specifická opravdu jen pro danou kulturu. Mimika je nastíněna jen sporadicky, a když, tak se týká zejména očního kontaktu nebo úsměvů. Gestika a mimika je popisována ve výše zmíněných geografických oblastech světa, kde se autor snažil zdůraznit nejdůležitější konkrétní země.

¹⁵³ CLAYTON, P. (2004): Řeč těla: čtete gesta, mluvíte svými pohyby, s. 155.

¹⁵⁴ CLAYTON, P. (2004): Řeč těla: čtete gesta, mluvíte svými pohyby, s. 159.

¹⁵⁵ CLAYTON, P. (2004): Řeč těla: čtete gesta, mluvíte svými pohyby, s. 159.

¹⁵⁶ CLAYTON, P. (2004): Řeč těla: čtete gesta, mluvíte svými pohyby, s. 159.

¹⁵⁷ CLAYTON, P. (2004): Řeč těla: čtete gesta, mluvíte svými pohyby, s. 161.

¹⁵⁸ CLAYTON, P. (2004): Řeč těla: čtete gesta, mluvíte svými pohyby, s. 161.

14) BORG.J. (2007): *Umění přesvědčivé komunikace: jak ovlivňovat názory, postoje a činy druhých.*

Jde o knihu určenou široké veřejnosti, zejména je třeba ji brát jako příručku pro manažery nebo obchodníky a pro všechny, kteří chtějí někoho druhého přimět, aby dělal to, co dotyčný chce. Kniha je velmi čtivá, plná příkladů nejrůznějších rozhovorů a situací, z nichž lze lépe pochopit, co má autor na mysli.

Neverbální komunikaci je v knize věnována celá kapitola. Autor píše, že mimoverbální komunikace je důležitá proto, že „*nám poskytuje nejlepší vodítka k opravdovým pocitům člověka.*“¹⁵⁹ O gestice, mimice a dalších druzích neverbální komunikace v různých kulturách není v knize jediná zmínka.

Zhodnocení: Není zmínka o gestice ani mimice v různých kulturách.

15) FROTSCHER, S. (2008): *5000 znaků a symbolů světa: podrobný výklad s barevnými ilustracemi.*

Kniha patří mezi popularizační práce. Autor popisuje významy znaků a symbolů z celého světa. Neverbální komunikaci zde zastupují gesta. V knize je v krátkosti popsána historie gest, je vysvětlen pojem gesta a v následujícím textu jsou popsána typická, běžná a zakázaná gesta v osmdesáti zemích světa rozdělených podle abecedy. U každé země jsou uvedena běžná a nevhodná gesta. Celou kapitolu věnující se této složce neverbální komunikace lze považovat za návod pro osoby, které chtějí danou zemi navštívit.

O gestikulaci Frotscher píše, že „*Existují mnohá víceméně univerzální gesta jako třeba smích, a zároveň existují regionální odlišnosti v gestech, například při rozdílném chápání gest používaných při zdravení.*“¹⁶⁰ Regionální rozdíly často vycházejí z kulturních konvencí; příklad kulturní konvence jsou gesta vyjadřující stud, to je zřejmé u žen, které si zakrývají různé části těla, když je nenadále překvapí v soukromí cizí osoba. Ženy z Číny si zakryjí chodidla, ženy z Islámského světa obličej, Laoské ženy prsa, v Samoe pupek, ženy v Sumatře koleno a ženy ze západního světa prsa a pohlaví.¹⁶¹

Dále pro příklad uvedeme informace o Argentině: *Srdečné potřesení rukou, častý tělesný i vizuální kontakt mezi přáteli. Běžné: ukazováčkem točit vedle hlavy znamená telefonovat, těsnější tělesný kontakt než Američané nebo Evropané, pouze muži přehazují*

¹⁵⁹ BORG, J. (2007): *Umění přesvědčivé komunikace: jak ovlivňovat názory, postoje a činy druhých*, s. 49.

¹⁶⁰ FROTSCHER, S. (2008): *5000 znaků a symbolů světa: podrobný výklad s barevnými ilustracemi*, s. 38.

¹⁶¹ FROTSCHER, S. (2008): *5000 znaků a symbolů světa: podrobný výklad s barevnými ilustracemi*, s. 40.

nohu přes nohu. Nevhodné: Ruce v bok značí zlost nebo výzvu, zívání na veřejnosti, plácát se do vnitřní strany stehén. Pozor: nikdy nenalévat víno za hrdlo láhve nebo levou rukou.¹⁶²

Českou republiku zastupuje typické podání ruky. Autor uvádí, že se často stává, že je každý člen i velké skupiny pozdraven jednotlivě při přivítání nebo loučení. Běžné je stopovat s palcem vztyčeným ze sevřené pěsti, provádět prstem u spánku krouživé pohyby znamená: „Jsi blázen“. Nevhodné je tleskat v kostele.¹⁶³

Mimika ani další části neverbální komunikace zmiňovány v knize nejsou.

Zhodnocení: Celá kapitola s mnoha příklady vhodných a nevhodných, typických i zakázaných gest v osmdesáti zemích světa. Země jsou řazeny abecedně. Kniha se specializuje na gesta, mimika zastoupena není vůbec, stejně tak ostatní druhy neverbální komunikace. Velkou zajímavostí podle mého názoru jsou gesta vyjadřující stud, která jsou v jednotlivých kulturách značně odlišná.

16) PEASE, A., PEASE, B. (2008): Tajná řeč těla.

Publikace je typickým představitelem popularizačních knih. Je napsána zejména pro laickou veřejnost, která se chce o tématu něco nového přiučit. Využívá i humorných příběhů a přirovnání, které zvyšují čtivost knihy. Sami autoři píší, že „*Kniha měla být příručkou pro prodejce, manažery, vyjednavče a řídící pracovníky, ale můžete ji využívat v nejrůznějších životních situacích – doma, na schůzce nebo v práci.*“¹⁶⁴ Kniha si ve své první části pokládá základní otázky, například zda jsou gesta vrozená, nebo naučená, jak dobře interpretovat neverbální komunikaci u svého protějšku, zda je možné řeč těla předstírat.

Kapitola zahrnuje tři nejčastější gesta, která mohou způsobit nedorozumění. Prvním z nich je kroužek z palce a ukazováčku, který znamená „OK“ pro Západana, „peníze“ pro Japonce, „nulu“ pro Francouze a urážku pro Turky a Brazilce. Dalším problémovým gestem je vztyčený palec, který může znamenat „dobře“, „jedna“, „jdi se bodnout“, „vykašli se na to“. Třetím nevhodným gestem je písmeno V vytvořené z ukazováčku a prostředníčku, které pro Američana znamená „dva“, pro Němce „vítězství“ a pro Angličana „jdi se bodnout“.¹⁶⁵

Kapitola se dále věnuje zvykům, jako je smrkání. Evropané a Západané smrkají do kapesníku, Asiaté plivají nebo frkají.¹⁶⁶ Zvyky jedné kultury se přičíí té druhé a naopak.

¹⁶² FROTSCHER, S. (2008): 5000 znaků a symbolů světa: podrobný výklad s barevnými ilustracemi, s. 47.

¹⁶³ FROTSCHER, S. (2008): 5000 znaků a symbolů světa: podrobný výklad s barevnými ilustracemi, s. 47.

¹⁶⁴ PEASE, A., PEASE, B. (2008): Tajná řeč těla, s. 4.

¹⁶⁵ PEASE, A., PEASE, B. (2008): Tajná řeč těla, s. 113.

¹⁶⁶ PEASE, A., PEASE, B. (2008): Tajná řeč těla, s. 113.

Autoři se věnují také odlišným pozdravům. Píší, že „britští, australští, novozélandští, němečtí a američtí spolupracovníci si obvykle podají ruku při setkání a potom při loučení. Příslušníci většiny evropských kultur si podávají ruce při různých příležitostech několikrát denně. Francouzi stráví potřásáním rukou až půl hodiny denně. Indiáni, Arabové a Asiaté někdy podrží ruku, i když už potřásání skončilo. Němci a Francouzi jednou nebo dvakrát pevně potřesou rukou. Britové potřásají třikrát až pětkrát a Američané pětkrát až sedmkrát.“¹⁶⁷ „Potřásání, polibky a medvědí objetí nejsou běžné v Japonsku, kde je tělesný kontakt naopak vnímán jako nezdvořilost.“¹⁶⁸ Dále se autoři věnují pozdravným polibkům na tvář a zvykům při rozhovorech. Například „Italové mají ve zvyku držet při rozhovoru zdvižené ruce. Naproti tomu Němci a Britové při rozhovoru působí dojmem, jako by měli ochrnuté tělo.“¹⁶⁹

Mezi jevy, které se v této kapitole objevují, patří výzkum výrazů tváře, který dokázal, že „úsměv a výraz tváře má na celém světě stejný význam.“¹⁷⁰ Co se ještě týká mimiky, Peasovi píše, že „Stažený horní ret pomáhá omezit na minimum jakýkoli výraz tváře a nedat najevo prakticky žádné pocity – tento výraz si oblíbili zejména Angličané, kteří díky tomu působí dojmem, že se dokonale ovládají. Angličané špulí rty dodnes, mají-li pocit, že je zastrašuje níže postavený člověk, tento mimický výraz doprovázejí výrazným mrkáním.“¹⁷¹

Zhodnocení: Celá jedna kapitola + zmínka v další části knihy. Autoři se zabývají více gestikou než mimikou. Z ostatních neverbálních prostředků popisují proxemiku a haptiku. Co se týče gest, autoři se věnují pozdravům, podání ruky a třem nejzásadnějším gestům, která mohou nejčastěji způsobit nedorozumění v různých kulturách – gesto kroužku z palce a ukazováčku, gesto vztyčeného palce a posledním gestem je písmeno V. Jako kultury uvádí Západ'any, Francouze, Turky, Brazílce, Američany, Němce a Angličany. Mimika je ilustrována na Angličanech, u nichž autoři uvádějí, že jsou známí pro svoji rezervovanost.

17) MIKULÁŠTÍK, M. (2010): Komunikační dovednosti v praxi.

Tato kniha se zaměřuje zejména na psychologické aspekty komunikování uvnitř organizace, na externí komunikaci a na komunikaci v mezikulturních vztazích. Chce pomoci

¹⁶⁷ PEASE, A., PEASE, B. (2008): Tajná řeč těla, s. 110.

¹⁶⁸ PEASE, A., PEASE, B. (2008): Tajná řeč těla, s. 110.

¹⁶⁹ PEASE, A., PEASE, B. (2008): Tajná řeč těla, s. 109.

¹⁷⁰ PEASE, A., PEASE, B. (2008): Tajná řeč těla, s. 109.

¹⁷¹ PEASE, A., PEASE, B. (2008): Tajná řeč těla, s. 115.

studentům rozvíjet komunikační dovednosti, zároveň je pomůckou manažerům v praxi. Autor knihu napsal na základě materiálů z přednášek pro veřejnost a pro manažery.

Ohledně gest Mikuláščík píše, že „*Ve všech kulturách nemají znaková gesta stejný význam, např. vytvoření kruhu z palce a ukazováčku v Anglii znamená vynikající, v Belgii a Francii toto gesto znamená bezcennost, v Maroku je výhružkou zabití, v Turecku a na Maltě znamená otvor, většinou anální, což je považováno za obscénní urážku. V Japonsku to znamená peníze.*“¹⁷²

Pokud v Evropě před někým plivneme, dáváme tím najevo, že jím pohrdáme. Podobný projev v některých zemích střední Afriky znamená projev úcty (Masajové). V Japonsku na venkově se stále ještě můžeme setkat s projevováním úcty takovým způsobem, který se Evropanovi může zdát provokující (syčení).¹⁷³

Co se týká mimiky, autor uvádí především úsměvy. Američané dle Mikuláščíka prosazují heslo „vždy s úsměvem“ (keep smiling), ale nic tím významného nesledují. Němci úsměvy spíše šetří. Japonci jsou vedeni k významné kontrole svých emocí (ve stresových situacích je spíše akceptován úsměv nebo smích, ale ne mračení nebo pláč).¹⁷⁴ Když se usmívají Číňané, neznamená to, že mají dobrou náladu, v Číně to může být projev vzteku skrytý za masku úsměvu. V Evropě a Severní Americe jsou chlapci už od dětství vedeni k tomu, aby ovládali svůj pláč, na rozdíl od dívek. Dívky v Americe jsou vedeny k tomu, aby nedávaly najevo svůj vztek.¹⁷⁵

Kapitola je také věnována některým z ostatních prostředků neverbální komunikace, například proxemice, haptice, významu času a barvám.

Zhodnocení: Malá zmínka na začátku knihy a část kapitoly obsahující několik příkladů. V této knize se autor věnuje gestice i mimice poměrně vyváženě. U gestiky pojednává o gestu vytvoření kruhu z palce a ukazováku, které znamená zcela něco jiného v Anglii, Belgii a Francii, v Maroku, v Turecku a na Maltě a v Japonsku. Dále se zabývá gestem plivnutí před někoho, které je též mezikulturně hodně odlišné. Co se týče mimiky, Mikuláščík se soustředí hlavně na úsměvy a na rozdíly v potlačování emocí u dívek a chlapců v Evropě a Severní Americe.

¹⁷² MIKULÁŠČÍK, M. (2010): Komunikační dovednosti v praxi, s. 278.

¹⁷³ MIKULÁŠČÍK, M. (2010): Komunikační dovednosti v praxi, s. 123.

¹⁷⁴ MIKULÁŠČÍK, M. (2010): Komunikační dovednosti v praxi, s. 123.

¹⁷⁵ MIKULÁŠČÍK, M. (2010): Komunikační dovednosti v praxi, s. 279.

18) KŘIVOHLAVÝ, J. (1988): *Jak si navzájem lépe porozumíme: kapitoly z psychologie sociální komunikace.*

V této publikaci je důraz položen na neverbální složku komunikace, i když kniha pojednává také o verbální složce komunikace. Autor rozděluje neverbální komunikaci na gestiku, mimiku, proxemiku, haptiku, posturologii, kineziku, řeč očí a pohledů a paralingvistiku. Všechny části neverbální komunikace podrobně popisuje a vysvětluje, avšak o vázanosti daných prostředků na kulturu je v knize pouze krátká zmínka, že „*jsou mimoslovní sdělení, která jsou úzce vázána na určitou kulturní oblast.*“¹⁷⁶

Patří sem v první řadě gesta. „*Kývnutí hlavou na souhlas má podstatně jinou podobu u nás a jinou například v Bulharsku.*“¹⁷⁷ „*Živost gestikulace a pohybů Italů je příslovečná, podobně jako pohybová zdrženlivost Angličanů nebo Švédů.*“¹⁷⁸ O mimice a s ní spojených kulturních rozdílech se Křivohlavý ve své knize nezmiňuje.

Z dalších částí neverbální komunikace autor nastiňuje proxemiku, kde píše, že „*odlišnosti jsou i v odstupu jednoho od druhého při osobním setkání.*“¹⁷⁹ Arabové například mají k sobě podstatně blíže než my. Ve Skandinávii je tomu zase naopak.

To, že se autor v publikaci příliš nevěnuje neverbální komunikaci v různých kulturách, nepochybně souvisí s dobou vzniku knihy. V roce 1988, kdy byla vydána, byla omezená možnost cestování, z cizích jazyků se u nás vyučoval především ruský jazyk a neverbální komunikaci odborníci mohli zkoumat zejména v zemích východního bloku, kde přílišné rozdíly nebyly.

Zhodnocení: Jedná krátká zmínka. Křivohlavý v této knize gestiku a její mezikulturní rozdíly popisuje velmi krátce se dvěma příklady, kde uvádí jako kultury Italy, Angličany a Švédy. Nutno zdůraznit, že jako jediný autor se zmínil o kývnutí hlavou na souhlas v Bulharsku jako o rozdílném gestu ve vyjádření souhlasu, což souvisí s již řečenou dobou vydání a omezenou možností vycestování za hranice naší země. O mimice a její spjatosti s kulturou autor nepojednává vůbec.

¹⁷⁶ KŘIVOHLAVÝ, J. (1988): *Jak si navzájem lépe porozumíme*, s. 104.

¹⁷⁷ KŘIVOHLAVÝ, J. (1988): *Jak si navzájem lépe porozumíme*, s. 104.

¹⁷⁸ KŘIVOHLAVÝ, J. (1988): *Jak si navzájem lépe porozumíme*, s. 104.

¹⁷⁹ KŘIVOHLAVÝ, J. (1988): *Jak si navzájem lépe porozumíme*, s. 104.

19) KŘIVOHLAVÝ, J. (1988): *Neverbální komunikace.*

Tato skripta pojednávají pouze o neverbální komunikaci, kterou autor rozděluje do částí mimika, gestika a kinezika, proxemika, haptika, posturologie a paralingvistika. Již v úvodu se autor zmiňuje o vlivu kultury na neverbální komunikační projevy.¹⁸⁰

Co se týče gestiky, Křivohlavý píše, že „*Při studiu gestikulace je třeba věnovat pozornost etnickým vlivům (řec. ethnos – národ).*“¹⁸¹ „*Zde je možno poukázat např. na francouzskou eleganci, italskou výbušnost, anglickou zdrženlivost.*“ „*Je možno pozorovat i určitou specifičnost v gestikulaci u různých národů.*“ *Italové například nejen velmi živě gestikulují (šermují), když hovoří, ale i když naslouchají. Jejich gestikulace při naslouchání neznamená snahu o vstup do rozhovoru.*“ *Chtějí tímto způsobem ujistit hovořícího, že s ním jsou stejného názoru, že by sami jednali stejným způsobem.*“¹⁸² Rozdíly je možno pozorovat i v rozsahu gestikulačních pohybů. Zatímco Arabové gestikulují nejen rukama, ale přímo celým tělem, u Angličanů můžeme vidět gestikulaci rukou, kde se pohybuje ruka jen od zápěstí ke špičkám prstů.¹⁸³ Autor se ještě zmiňuje o rozdílné gestikulaci mezi černochoy a bělochoy s tím, že větší míra gestikulace byla zaznamenána u černochoy.

Pokud jde o mimiku, autor se zmiňuje o úsměvech a zrakovém kontaktu: „*V Japonsku je úsměv věcí etikety, pískání a syčení je v Japonsku kulturně vázaným projevem souhlasu a úcty například společensky nadřazenému člověku.*“ „*V Indii se podle tradice dívka nepodívá do obličeje cizího muže, ani svého tchána, ba ani do obličeje starších bratrů svého muže.*“ „*Při rozhovoru se běloši více dívali do očí partnerů než černoši.*“¹⁸⁴

Ostatním částem neverbální komunikace se autor nevěnuje.

Zhodnocení: Krátká část jedné kapitoly. O gestech se autor zmiňuje ve větší míře než o mimice, u níž uvádí pouze úsměvy, pískání a syčení u Japonců, a zrakový kontakt v souvislosti s indickou kulturou. Rozdíl uvedl i mezi černochoy a bělochoy. Gestika byla rozebrána o něco podrobněji. Křivohlavý uvádí typické příklady a protiklady s ohledem na italskou, francouzskou a anglickou kulturu, z toho nejvíce popisuje gestikulaci Italů, kde objasňuje základní principy jejich gest. V protikladu uvádí i Araby a Angličany.

¹⁸⁰ KŘIVOHLAVÝ, J. (1988): *Neverbální komunikace*, s. 13.

¹⁸¹ KŘIVOHLAVÝ, J. (1988): *Neverbální komunikace*, s. 130.

¹⁸² KŘIVOHLAVÝ, J. (1988): *Neverbální komunikace*, s. 130.

¹⁸³ KŘIVOHLAVÝ, J. (1988): *Neverbální komunikace*, s. 131.

¹⁸⁴ KŘIVOHLAVÝ, J. (1988): *Neverbální komunikace*, s. 131.

3.3 Shrnutí analýzy: Kvantita a kvalita informací o rozdílném chápání neverbální komunikace různými kulturami v analyzovaných publikacích

3.3.1 Kvantita informací v jednotlivých publikacích

Jednotlivé analyzované publikace můžeme rozčlenit do čtyř skupin podle množství informací, které obsahují o rozdílném chápání převážně gest a mimiky v závislosti na kultuře.

V následující tabulce 1 jsou zkoumané publikace rozděleny do čtyř skupin podle toho, jaké množství informací o rozdílném chápání gest, mimiky a ostatních neverbálních prostředků v různých kulturách poskytují. Do první skupiny knih byly zařazeny ty publikace, které obsahují velké množství informací týkající se zkoumané problematiky. Do této skupiny byla zařazena pouze jedna kniha, a to:

MORRIS, D. (2009): *Bodytalk – Řeč těla.*

Druhou skupinu knih jsme ohodnotili jako obsahující střední množství informací o zkoumané problematice. Do této skupiny byly zařazeny knihy se zhodnocením například „časté zmínky v průběhu celé knihy, celá kapitola s mnoha příklady, celá kapitola.“ Mezi tyto knihy patří:

LEWIS, D. (1989): *Tajná řeč těla.*

DEVITO, J. A. (2008): *Základy mezilidské komunikace.*

VYMĚTAL. J. (2008): *Průvodce úspěšnou komunikací: efektivní komunikace v praxi.*

FROTSCHER, S. (2008): *5000 znaků a symbolů světa: podrobný výklad s barevnými ilustracemi.*

PEASE, A. – PEASE, B. (2008): *Tajná řeč těla.*

Mezi knihy s malým množstvím informací, a tedy patřící do třetí skupiny, byly zařazeny ty publikace, které se zkoumanému tématu věnují velmi málo, například pouze v krátké části jedné kapitoly, nebo obsahují několik zmínek v rámci celé knihy. Do této skupiny byly zařazeny následující knihy:

KŘIVOHLAVÝ, J. (1988): *Jak si navzájem lépe porozumíme: kapitoly z psychologie sociální komunikace.*

KŘIVOHLAVÝ, J. (1988): *Neverbální komunikace.*

MACHOVÁ, S. – ŠVEHLOVÁ, M. (1996): *Sémantika a pragmatika jako lingvistické disciplíny.*

ČECHOVÁ, M. (1998): *Komunikační a slohová výchova.*

LEPILOVÁ, K. (2001): *Řečová komunikace verbální a neverbální: pro tlumočníky a průvodce ve sféře podnikání a cestovního ruchu.*

TEGZE, O. (2003): *Neverbální komunikace: co vám prozradí lidské chování a jednání a jak toho využít.*

CLAYTON, P. (2004): *Řeč těla: čtěte gesta, mluvejte svými pohyby.*

ZÁRUBOVÁ – PFEFFERMANOVÁ, N. (2008): *Gesta a mimika: učební texty pro studenty nonverbálního a komediálního divadla.*

KONEČNÁ, Z. (2009): *Základy komunikace.*

MIKULÁŠTÍK, M. (2010): *Komunikační dovednosti v praxi.*

PRŮCHA, J. (2010): *Interkulturní komunikace.*

Poslední, čtvrtá skupina zahrnuje knihy, ve kterých není žádná zmínka o rozdílech příslušných neverbálních prostředků v různých kulturách. Do této skupiny byly zařazeny dvě knihy, a to:

BORG, J. (2007): *Umění přesvědčivé komunikace: jak ovlivňovat názory, postoje a činy druhých.*

MACHOVÁ, S. – ŠAMALOVÁ, M. (2007): *Výuka pragmatických aspektů řečové komunikace ve vyšších třídách gymnázií a na SOŠ.*

Uvedené rozdělení knih shrnuje následující tabulka. Každá kniha je uvedena pod číslem, které jí bylo přiřazeno při analyzování v kapitole třetí.

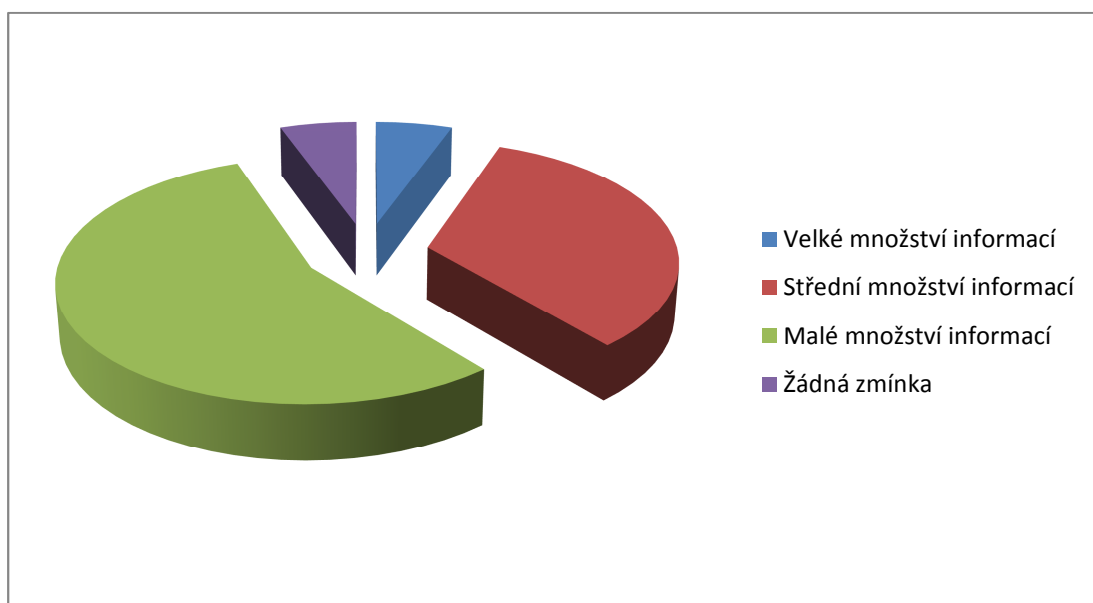
Tabulka 1: Rozdělení publikací podle množství informací o rozdílném chápání gest, mimiky a ostatních částí neverbální komunikace v závislosti na kultuře.

<i>Velké množství informací</i>	<i>Střední množství informací</i>	<i>Malé množství informací</i>	<i>Žádná zmínka</i>
<i>12)</i>	<i>5)</i>	<i>1)</i>	<i>4)</i>
	<i>6)</i>	<i>2)</i>	<i>14)</i>
	<i>7)</i>	<i>3)</i>	
	<i>11)</i>	<i>8)</i>	
	<i>16)</i>	<i>9)</i>	
		<i>10)</i>	
		<i>13)</i>	
		<i>15)</i>	
		<i>17)</i>	
		<i>18)</i>	
		<i>19)</i>	

Zdroj: Vlastní

Informace z tabulky pro lepší názornost ilustruje následující graf 1.

Graf 1: Grafické znázornění rozdělení publikací podle množství informací o rozdílném chápání zkoumaných složek neverbální komunikace v závislosti na kultuře.

Zdroj: Vlastní

Z tabulky a grafu je patrné, že většina knih obsahuje jen malé množství informací o zkoumané problematice. V případě dvou knih není tato oblast zmíněna vůbec, ale zároveň pouze jedna kniha obsahuje velké množství informací. Přibližně 33 % všech zkoumaných knih obsahuje střední množství informací o tématu. Nejčastěji docházelo ke zhodnocení „malé množství informací“.

3.3.2 Kvantita a kvalita informací v publikacích českých a zahraničních autorů

Analyzované knihy lze rovněž dělit podle toho, jestli jde o překlad zahraničního autora, nebo se jedná o knihu od autora českého. V rámci těchto skupin můžeme sledovat, zda se publikace od českých a zahraničních autorů liší v kvantitě a kvalitě informací o zkoumané problematice. Na konci této podkapitoly kromě již zmíněné kvantity informací tedy pojednáme rovněž o obsahové stránce věci a pokusíme se zohlednit, jak na dané téma nahlízejí autoři čeští oproti zahraničním pisatelům. Zmíníme nejčastěji a naopak zřídka uváděné kultury, typická gesta a prvky mimiky pro dané země, případně další prostředky z neverbální komunikace. V neposlední řadě také zhodnotíme, zda jsou gesta a mimika v daných publikacích rozebrány ve vyváženém poměru. Knihy jsme rozdělili do následujících skupin:

Publikace českých autorů:

KŘIVOHLAVÝ, J. (1988): *Jak si navzájem lépe porozumíme: kapitoly z psychologie sociální komunikace.*

KŘIVOHLAVÝ, J. (1988): *Neverbální komunikace.*

MACHOVÁ, S. – ŠVEHLOVÁ, M. (1996): *Sémantika a pragmatika jako lingvistické disciplíny.*

ČECHOVÁ, M. (1998): *Komunikační a slohová výchova.*

LEPILOVÁ, K. (2001): *Řečová komunikace verbální a neverbální: pro tlumočníky a průvodce ve sféře podnikání a cestovního ruchu.*

MACHOVÁ, S. – ŠAMALOVÁ, M. (2007): *Výuka pragmatických aspektů řečové komunikace ve vyšších třídách gymnázií a na SOŠ.*

VYMĚTAL. J. (2008): *Průvodce úspěšnou komunikací: efektivní komunikace v praxi.*

ZÁRUBOVÁ – PFEFFERMANOVÁ, N. (2008): *Gesta a mimika: učební texty pro studenty nonverbálního a komediálního divadla.*

KONEČNÁ, Z. (2009): *Základy komunikace.*

MIKULÁŠTÍK, M. (2010): *Komunikační dovednosti v praxi.*

PRŮCHA, J. (2010): *Interkulturní komunikace.*

Překlady publikací zahraničních autorů:

LEWIS, D. (1989): *Tajná řeč těla.*

TEGZE, O. (2003): *Neverbální komunikace: co vám prozradí lidské chování a jednání a jak toho využít.*

CLAYTON, P. (2004): *Řeč těla: čtěte gesta, mluvte svými pohyby.*

BORG, J. (2007): *Umění přesvědčivé komunikace: jak ovlivňovat názory, postoje a činy druhých.*

DEVITO, J. A. (2008): *Základy mezilidské komunikace.*

FROTSCHER, S. (2008): *5000 znaků a symbolů světa: podrobný výklad s barevnými ilustracemi.*

PEASE, A. – PEASE, B. (2008): *Tajná řeč těla.*

MORRIS, D. (2009): *Bodytalk – Řeč těla.*

Množství informací u daných skupin shrnuje tabulka.

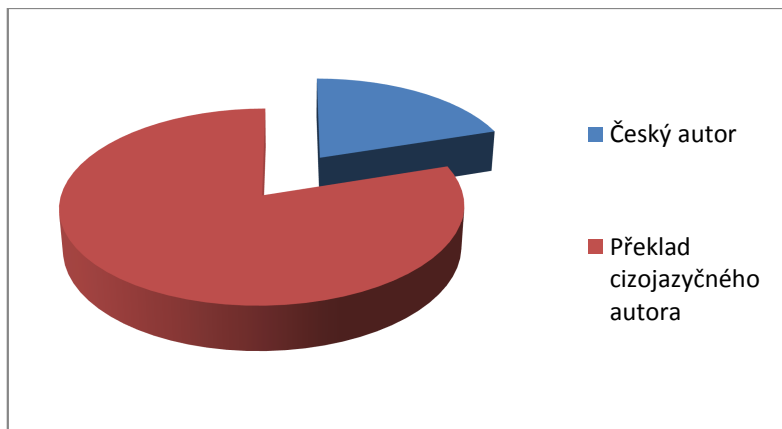
Tabulka 2: Rozdělení publikací podle množství informací o zkoumané problematice a podle autora.

<i>Velké množství informací</i>		<i>Střední množství informací</i>		<i>Malé množství informací</i>		<i>Žádná zmínka</i>	
<i>český autor</i>	<i>zahraniční autor</i>	<i>český autor</i>	<i>zahraniční autor</i>	<i>český autor</i>	<i>zahraniční autor</i>	<i>český autor</i>	<i>zahraniční autor</i>
	12)	6)	5)	1)	10)	4)	14)
		7)	11)	2)	13)		
			16)	3)	15)		
				8)			
				9)			
				17)			
				18)			
				19)			

Zdroj: Vlastní

Informace z tabulky pro lepší názornost ilustruje ještě následující graf 2 a graf 3. Grafy jsou zpracovány pouze pro srovnání skupiny 2 a 3 – tedy malého a středního množství informací o zkoumaném tématu v závislosti na autorech knih.

Graf 2: Porovnání počtu knih se středním množstvím informací v závislosti na autorovi knihy.

Zdroj: Vlastní

Graf 3: Porovnání počtu knih s malým množstvím informací o zkoumaném tématu v závislosti na autorovi knihy.

Zdroj: Vlastní

Z tabulky 2 a dále z grafů 2 a 3 lze jednoznačně odvodit, že čeští autoři se zkoumanou problematikou zabývají v mnohem menší míře než autoři zahraniční.

Z předchozí analýzy též vyplynulo, že zahraniční autoři se problematikou mezikulturních rozdílů, zejména gestiky a mimiky, zabývají v mnohem větší míře a více do

hloubky než čeští autoři. Obě skupiny, tedy jak čeští autoři, tak ti zahraniční, zmiňují příklady v rozdílných gestech, mimice a dalších prostředků neverbální komunikace v zemích, které jsou kulturně velmi odlišné, jako jsou například dva protipóly Japonsko a Itálie nebo země Skandinávie a Jižní Amerika. Zřídka jmenované kultury (u obou skupin autorů) byly například: slovenská kultura, polská, maďarská a kultura německá. Autory byly tyto země spíše zahrnuty pod široký pojem Evropa (země Evropy), jmenovitě a jednotlivě uváděny nebyly.

Gestika byla rozebrána v jednotlivých knihách podrobněji než mimika, a to jak u českých, tak i zahraničních autorů. Co se týká mimiky v knihách českých autorů, autoři převážně píšou o úsměvech, pláči a potlačování emocí. Na jedné straně opakovaně uvádějí rozdíl mezi Evropany a Severoameričany, kteří vyjadřují svým úsměvem sympatie, přátelský vztah a dobrou náladu, a na straně druhé rozdíl mezi Japonci, Korejci a Vietnamci, kteří tímto způsobem vyjadřují nejistotu, omluvu, rozpaky a zmatek. V souvislosti s potlačováním emocí čeští autoři uváděli, že v Evropě nejseverněji sídlící kultury velmi navenek potlačují projevy svých emocí, zatímco jižní kultury se v tomto ohledu mnohem výrazněji projevují. Zmiňují také to, že pro Číňany a Japonce je typické naprosté skrývání emocí.

Oproti tomu oční kontakt, který je značně mezikulturně podmíněn, nebyl českými autory až na dvě zmínky rozebrán. Zahraniční autoři se zrakovému kontaktu věnují ve větší míře. Uvádějí například to, že při kontaktu očí by si měli dávat pozor Evropané a Američané, kteří navštíví Japonsko a Koreu, protože Japonci a další obyvatelé Asie považují přílišný kontakt očí za drzost a projev agresivity. V Portoriku se děti nesmí do očí dospělým dívat vůbec.

Co se týče mimiky, zahraniční autoři se také hodně soustředili na úsměvy, kdy často zdůrazňovali kulturu Vietnamu, kde které platí, že úsměv je spíše projevem rozpaků než sympatií a dobré nálady.

V souvislosti s gestikou čeští autoři nejčastěji pojednávali o gestu podání ruky – zřejmě i proto, že u nás toto gesto představuje nejrozšířenější způsob pozdravu, a to i s cizí osobou. Následně se zabývali gestikulací rukama při rozhovoru s někým druhým. Z tohoto hlediska nejvíce odkazovali na žhavé Italy, kteří gestikulují téměř neustále, a to, i když někomu naslouchají. Ovšem nikoliv z důvodu, že by chtěli dotyčného přerušit v hovoru, ale dávají tím najevo spoluúčast v dialogu. Do protikladu s italskou kulturou byla postavena kultura

anglická, jelikož Angličané jsou dle autorů proslulí svojí rezervovaností, co se gestikulace týká.

Zahraniční autoři se ve svých knihách zabývali v hojně míře pozdravy, které zařazovali do gestiky. Popisovali například mávání rukou ze strany na stranu jako gesto mávání při loučení se s někým. Upozorňovali ale, že toto gesto si jednotlivé kultury mohou vysvětlovat zcela jinak: Ve většině Evropy toto gesto znamená „ne“, v USA slouží opravdu jako pozdrav a v Řecku je dokonce považováno za urážku osoby, na kterou máváme. U tohoto příkladu je třeba ale zdůraznit, že kupříkladu v České republice je toto rozlučné gesto rovněž vnímáno jako pozdrav, nikoliv jako záporka „ne“.

S gestem mávání rukou jsme se mohli shledat i u českých autorů. Nebylo ovšem popisováno ve smyslu mávání „ze strany na stranu“, ale „dopředu a dozadu“, přičemž příklad byl ilustrován na české a ruské kultuře, kde tamní lidé mávají tak, že dlaň ruky je obrácena od těla a ruka od zápěstí ke konečkům prstů se pohybuje dopředu a dozadu. Zároveň se zdůrazňovalo, že Italové obracejí dlaň k sobě, což pro Čechy i Rusy znamená přivolání: Pojď sem!

U zahraničních autorů jsme se mohli setkat s tím, že gestika byla rozebrána spíše v exotičtějším a pro Čechy ne tak známých a zemích, jako je například Libanon, Ghana, Jihoafrická republika nebo Fidži. U těchto kultur byla uvedena velmi specifická gesta, která u českých autorů nenacházíme; jednalo se například o tato gesta: „Toporně vztyčený malíček“ na Bali znamená špatnou zprávu, ve Středomoří „příliš malý penis“, v Japonku „žena“. V Libanonu přikývnutí znamená „ano“, zatímco ostrý pohyb hlavou vzhůru a zdvižení obočí znamená „ne“.

Co bylo hodně zajímavé, a zároveň v žádné jiné knize od zahraničního ani českého autora popisované, byly příklady gest jako kulturních konvencí, která jsou regionálně podmíněná a vyjadřují stud žen. Tyto ženy si v případě nenadálého překvapení cizí osobou zakrývají různé části těla; ženy z Číny si zakryjí chodidla, ženy z islámského světa obličej, Laoské ženy prsa, ženy ze Samoy pupek, v Sumatře si budou zakrývat koleno a ženy v západním světě prsa a pohlaví.

Křivohlavý (Neverbální komunikace, 1988) jako jediný z českých zástupců popisoval rozdílné gesto ve vyjádření souhlasu a nesouhlasu kývnutím hlavy v Bulharsku. Ze zahraničních autorů tomuto gestu nikdo nevěnoval pozornost.

4. Závěr

V předchozích kapitolách jsme se pokusili analyzovat, jak je v česky publikované (původní i překladové) odborné a popularizační literatuře pojat výklad o gestice, mimice a o případných dalších prostředcích neverbální komunikace s ohledem na interkulturní rozdíly.

V úvodu jsme ve stručnosti shrnuli základní informace o komunikaci obecně. V kapitole Neverbální komunikace jsme vymezili základní funkce neverbální komunikace, zmínili jsme důležitost této formy komunikace a také to, že doprovází komunikaci verbální. Rovněž jsme pojednali o jednotlivých druzích neverbální komunikace s důrazem na gesta a mimiku; na tyto oblasti jsme se zaměřili podrobněji, jsou hlavním jádrem práce. Stěžejní kapitolou práce je Analýza vybrané dostupné literatury, která se soustředí na konkrétní poznatky o gestech, mimice a případně dalších částí neverbální komunikace v souvislosti s podmíněností nejrozličnějšími kulturami.

Pro analýzu bylo zvoleno celkem 19 knih zabývajících se problematikou neverbální komunikace buď zcela, nebo alespoň některou svou částí. Každá publikace byla nejprve popsána z formálního hlediska, poté jsme se již ohlíželi na interkulturní rozdíly především gest a mimiky, případně dalších neverbálních prostředků. Na konci každého popisu je vždy uvedeno zhodnocení týkající se informací o rozdílném chápání gest, mimiky a případně dalších prostředků neverbální komunikace v různých kulturách, pokud jsou v knize zastoupeny. Jednotlivé knihy jsme rozdělili z hlediska stylistického na teoreticky odborné a popularizační: 9 knih jsme zařadili mezi teoreticky odborné a 10 knih mezi popularizační. Při třídění knih jsme také zvažovali, ke komu jsou dané publikace směřovány.

Při interpretaci výsledků analýzy jsme knihy rozdělili podle množství informací o rozdílném chápání převážně gest a mimiky v různých kulturách na čtyři skupiny. Do první skupiny spadaly knihy, ve kterých se vyskytuje velké množství zmínek o dané problematice, druhá skupina patřila knihám se středním množstvím zmínek o zkoumaném tématu, třetí skupinou byly knihy s malým množstvím poznatků a poslední skupinu tvořily knihy, kde nebyla tato oblast zmíněna vůbec. Co se týče kvantity informací o zkoumané problematice, z analýzy vyšlo najevo, že většina knih obsahovala jen malé množství informací, pouze v případě dvou knih není o kulturní podmíněnosti v rámci neverbální komunikace zmíněno vůbec, ale zároveň jen jedna kniha obsahovala velké množství informací o dané problematice.

V další části jsme dané publikace roztřídili podle toho, zda se jednalo o knihu od autora českého, nebo o překlad zahraničního autora: 11 knih přitom patřilo českým autorům a 8 knih autorům ze zahraničí. Jedno z klíčových zjištění z analýzy knih pro nás bylo, že čeští autoři se zkoumaným tématem zabývají v mnohem menší míře než autoři zahraniční. Z analýzy knih též vyplynulo, že většina zmíněných knih se sledovaným tématem příliš do hloubky nezabývá; autoři spíše popisují jednotlivé složky nonverbální komunikace, ale často opomíjejí možné mezikulturní rozdíly jak u gestiky a mimiky, tak u ostatních částí neverbální komunikace. Mezikulturním rozdílním věnují více pozornosti autoři zahraniční a rovněž autoři z řad popularizačních příruček. Zajímavé bylo také zjištění, že v lingvistické literatuře, na rozdíl od literatury z oblasti sociální psychologie, se objevovalo velmi málo informací o daném tématu; autorky lingvistické literatury spíše popisovaly jednotlivé druhy neverbální komunikace, o případných mezikulturních rozdílech se zmiňovaly sporadicky.

Za důležité pokládáme srovnávání publikací z hlediska kvality (obsahu) informací:

Z analýzy vyšlo najevo, že zahraniční autoři se zkoumaným tématem zabývají v mnohem větší míře a více do hloubky než čeští autoři. Obě skupiny, tedy jak autoři čeští, tak ti zahraniční, zmiňují příklady v rozdílných gestech, mimice a dalších prostředků neverbální komunikace v zemích, které jsou kulturně velmi odlišné.

V souvislosti s gestikou čeští autoři nejčastěji pojednávali o gestu podání ruky – zřejmě i proto, že u nás toto gesto představuje nejrozšířenější způsob pozdravu. Opakovaně se též zabývali gestikulací rukama při rozhovoru s někým druhým. Z tohoto hlediska nejvíce odkazovali na italskou kulturu, kde se často gestikuluje. Do protikladu s italskou kulturou byla postavena kultura anglická, jelikož Angličané jsou dle autorů při gestikulaci proslulí svojí rezervovaností a větší strnulostí.

U zahraničních autorů jsme se mohli setkat s tím, že gestika byla rozebrána spíše v exotičtějších a pro Čechy ne tak známých a zemích, jako je například Libanon, Ghana, v Jihoafrická republika nebo Fidži. U těchto kultur byla uvedena velmi specifická gesta, která u českých autorů nenacházíme.

Zahraniční autoři se ve svých knihách zabývali v hojně míře pozdravy, které zařazovali do gestiky. Popisovali například mávání rukou ze strany na stranu jako gesto mávání při loučení se s někým. Upozorňovali ale, že toto gesto si jednotlivá kultura může vysvětlovat zcela jinak.

S gestem mávání rukou jsme se mohli shledat i u českých autorů. Ti ho ale nepopisovali ve smyslu mávání „ze strany na stranu“, ale „dopředu a dozadu“, přičemž příklad byl ilustrován na české a ruské kultuře.

Gestika byla rozebrána v jednotlivých knihách podrobněji než mimika, a to jak u českých, tak i zahraničních autorů.

Oční kontakt, na který se pohlíží v jednotlivých kulturách jinak, nebyl českými autory až na dvě zmínky rozebrán. Zahraniční autoři se zrakovému kontaktu věnují ve větší míře.

Co se týče mimiky, zahraniční autoři se také hodně soustředili na úsměvy, kdy často zdůrazňovali kulturu Vietnamu, ve které platí, že úsměv je spíše projevem rozpaků než sympatií a dobré nálady.

Z ostatních prostředků neverbální komunikace byla v analyzovaných knihách nejčastěji uváděna haptika, proxemika, ale zmíněny byly také například významy barev v různých kulturách. Asi nejméně byla zaznamenána v knihách posturika.

Závěrem by se dalo říci, že v analyzovaných knihách byly nejčastěji zmiňované všemi autory země Velká Británie, Japonsko a Čína s jejich zdrženlivostí. U těchto národů bylo opakovaně zaznamenáno málo úsměvů, strnulejší gestikulace při rozhovoru s druhými lidmi, letmý oční kontakt, malá míra polibků při pozdravech a celkové potlačování emocí zejména na veřejnosti. Podobně byly charakterizovány i země Skandinávie, které často byly označovány za „chladné“ kultury, u kterých jsou například doteky vidět pouze u nejbližších osob. Lidé v těchto zemích se málo usmívají a méně často si podávají ruce při setkáních s lidmi. Co se týče gestikulace, dle autorů Norové, Švédové, Finové a Dánové jsou na tom podobně jako Angličané, kteří jsou v gestikulaci velmi střídmí. Naopak za tzv. „horkokrevné“ národy byly jednoznačně považovány Itálie a Španělsko, kde obyvatelé gestikulují téměř neustále, a to i když někomu naslouchají. Temperamentní jsou i při zdavení se s cizími lidmi, nešetří doteky a i zrakový kontakt jim není cizí, ba naopak dlouhý a přímý oční kontakt vyhledávají. Nutno podotknout, že všechny tyto charakteristické rysy se projevují i v komunikaci mezi dvěma muži. V Arábii jsou místní zase vřelí k dotekům a objetím mezi přáteli; u místních můžeme vidět i dva muže, kteří se objímají nebo se drží při chůzi kolem ramen, ale vyznání mají heterosexuální. Mezi „horkokrevné“ a k dotykům, očnímu kontaktu a živé gestikulaci velmi vřelé kultury, patřila v knihách mnohokrát jmenovaná Jižní (Latinská) Amerika.

5. Použitá literatura:

- 1) BORG, James. *Umění přesvědčivé komunikace: jak ovlivňovat názory, postoje a činy druhých*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007, 177 s. ISBN 978-80-247-1971-9.
- 2) CLAYTON, Peter. *Řeč těla: čtete gesta, mluvíte svými pohyby*. České vyd. 1. Praha: Cesty, 2004, 168 s. ISBN 80-7181-117-3.
- 3) ČECHOVÁ a kol. *Současná stylistika*. Praha: Lidové noviny, 2008, 223 s. ISBN 978-80-7106-961-4.
- 4) ČECHOVÁ, M. a kol. *Komunikační a slohová výchova* 1. vyd. Praha: ISV nakladatelství, 1998. 226 s. ISBN 80-8586-632-3.
- 5) DEVITO, Joseph A. *Základy mezilidské komunikace: 6. vydání*. 1. vyd. [i.e. 2. vyd.]. Praha: Grada, 2008, 502 s. ISBN 978-80-247-2018-0.
- 6) FROTSCHER, Sven. *5000 znaků a symbolů světa: podrobný výklad s barevnými ilustracemi*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008, 259 s. ISBN 978-80-247-2230-6.
- 7) KARLÍK, P. a kol. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002, 604 s. ISBN 987-80-7106-484-8.
- 8) KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Jak si navzájem lépe porozumíme: kapitoly z psychologie sociální komunikace*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1988, 235 s.
- 9) KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Neverbální komunikace*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988, 147 s.
- 10) LEPILOVÁ, Květuše. *Řečová komunikace verbální a neverbální: pro tlumočnický a průvodce ve sféře podnikání a cestovního ruchu*. Vyd. 2. Ostrava: Ostravská univerzita, 2001, 132 s. ISBN 80-7042-585-7.
- 11) LEWIS, David. *Tajná řeč těla*. Praha: East Publishing, 1994, 229 s. ISBN 80-86663-98-1.
- 12) MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. 2. Vyd. Praha: Academia, 1968, 272 s. ISBN 80-7106-242-1.
- 13) MACHOVÁ, S. – ŠAMALOVÁ, M. *Výuka pragmatických aspektů řečové komunikace ve vyšších třídách gymnázií a na SOŠ*. Praha: PedF UK, 2007. ISBN 978-80-7290-316-0.
- 14) MACHOVÁ, S. – ŠVEHLOVÁ, M. *Sémantika a pragmatika jako lingvistické disciplíny*. Praha: Pedagogická fakulta UK v Praze, 1996, 192 s. ISBN 80-86039-05-6.
- 15) MIKULÁŠTÍK, Milan. *Komunikační dovednosti v praxi*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Grada, 2010, 325 s. ISBN 978-80-247-2339-6.

- 16) MORRIS, Desmond. *Řeč těla: Bodytalk*. Praha: Levné knihy, 2009, 245 s. ISBN 978-80-7309-786-8.
- 17) PEASOVI, Allan a Barbara. *Řeč těla*. Přel. H. Loupová. Vyd. 1. Praha: Portál, s. r. o., 2008. ISBN 978-80-7376-449-6.
- 18) POKORNÝ, Jiří. *Manuál tvořivé komunikace*. Praha: Akademické nakladatelství CERM, s. r. o., 2004, 50 s. ISBN 80-7204-330-7.
- 19) PRŮCHA, Jan. *Interkulturní komunikace*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010, 199 s. ISBN 978-80-247-3069-1. TEGZE, Oldřich. *Neverbální komunikace: [co vám prozradí lidské chování a jednání a jak toho využít]*. Vyd. 1. Praha: ComputerPress, 2003, ix, 482 s. ISBN 80-251-0183-5.
- 20) REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Vyd. 1. Voznice: Leda, 2001. ISBN 80-859-2785-3.
- 21) STRŽIŽOVÁ, Vlasta. *Prezentace informací a komunikace*. Vyd. 1. Praha: Oeconomica, 2010. ISBN 978-80-245-1714-8.
- 22) SZARKOVÁ, M. *Komunikácia v manažmente*. Bratislava: Ekonóm, 2002. 50 s. ISBN 80-225-2258-9.
- 23) ŠEDIVÝ, Vladimír. *Sociální komunikace*. 1. Vyd. Brno: Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně, 2009, 139 s. ISBN 978-80-7375-277-4.
- 24) VYBÍRAL, Zbyněk. *Psychologie lidské komunikace*. 2. Vyd. Praha: Portál, 2009, 319 s. ISBN 978-807-3673-871.
- 25) VYMĚTAL, Jan. *Průvodce úspěšnou komunikací: efektivní komunikace v praxi*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008, 322 s. ISBN 978-80-247-2614-4.
- 26) ZÁRUBOVÁ-PFEFFERMANNOVÁ, Noemi. *Gesta a mimika: učební texty pro studenty nonverbálního a komediálního divadla*. 1. vyd. Praha: Akademie múzických umění v Praze, Hudební fakulta, katedra nonverbálního a komediálního divadla, 2008, 110 s. ISBN 978-80-7331-128-5.